

ΤΟ ΚΑΤΗΧΗΤΙΚΟΝ ΣΧΟΛΕΙΟΝ ΕΝ ΤΗ ΕΚΚΛΗΣΙΑΙ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΥΠΟ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΚΟΥΡΚΟΥΛΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Τὸ Κατηχητικὸν Σχολεῖον, καρπὸς τῆς ἰδιωτικῆς κυρίως πρωτοβουλίας, ἀνελήχθη ἤδη καρποφόρως καὶ ἀπετέλεσε θεσμὸν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἡμῶν.

Ἐφ' ὅσον λοιπὸν τὸ σχολεῖον τοῦτο ἀνήχθη εἰς θεσμὸν ἐν αὐτῇ, ἀπόκειται ἤδη ἡ προαγωγή αὐτοῦ δι' ἐντατικῆς καὶ συστηματικῆς μελέτης τῆς ἱστορικῆς αὐτοῦ ἐξελίξεως, τοῦ χαρακτήρος αὐτοῦ ἐξ ἐπόψεως ὀρθοδόξου, ὡς καὶ τῶν παιδαγωγικῶν αὐτοῦ προβλημάτων. Καὶ ἐπὶ μὲν τοῦ τελευταίου τούτου ἀντικειμένου τοῦ ὅλου θέματος, ἔχον προσηφρητῆ ἱκανὰ παρ' ἱκανῶν¹, ἐνῶ ἀντιθέτως τυχάνει περιορισμένη πῶς ἤ ἐρευνα ἐπὶ τῶν δύο πρώτων σημείων, ἥτοι τῆς ἱστορίας αὐτοῦ καὶ τοῦ ἐξ ἐπόψεως ὀρθοδόξου χαρακτήρος του.

Ὡς ἀπαρχὴν τῆς ἐρένης ταύτης ἐθεωρήσαμεν τὴν μελέτην τῆς ἱστορίας τοῦ θεσμοῦ τούτου παρὰ τοῖς ἑτεροδόξοις, τὰ συμπεράσματα τῆς ὁποίας ἐξεθέσαμεν ἐν τῇ πρό τιμος ἐκδοθείσῃ πραγματείᾳ ἡμῶν «Ἡ ἀνάπτυξις τοῦ θεσμοῦ τοῦ Κατηχητικοῦ Σχολείου ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ Ἀμερικῇ κατὰ τὸν ἰθ' καὶ ἰθ' αἰῶνα».

Ἡδη προσφέρεται ἡ ἀνὰ χεῖρας μελέτη, ἐν ἣ ἐξετάζεται νῦν τὸ πρῶτον, καθ' ὃ γνωρίζομεν, συστηματικῶς ἡ ἱστορία τῶν Κατηχητικῶν Σχο-

1. Δεοντολογικαὶ ὑποδείξεις περὶ τοῦ Ὀρθοδόξου Κατηχητικοῦ Σχολείου διατυποῦνται εἰς τὰ κάτωθι ἔργα.

α) Β α σ. Ἐξάρχου, «Ἀναλυτικὸν Πρόγραμμα Κατηχητικῶν Σχολείων τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος» Ἀθῆναι 1948. — β) Ἰωάννου Κορνάρου, «Ἡ Χριστιανικὴ ἀγωγή δράσεως ἢ ἐφαρμογὴ τῶν ἀρχῶν καὶ μεθόδων τῆς νέας ἀγωγῆς ἐν τῇ Χριστιανικῇ ἀγωγῇ» Ἀθῆναι 1956.— γ) Π α ν. Παπαϊωάννου—Μπρατσιώτου, «Τὸ Κυριακὸν Σχολεῖον ἐν Ἑλλάδι» ἀνάτυπον ἐκ τοῦ περιοδ. «Ἐκκλησιαστικὸς Κήρυξ» τόμ. 1920 (ΙΑ') ἀριθμ. φύλλων 242, 243, 244 καὶ ἰδίᾳ 247 καὶ 252. Ἀνεδημοσιεύθη ἐν τῷ περιοδικῷ «Ἀναμόρφωσις» Μάιος—Ὀκτώβριος 1959. — Δ η μ. Μωραΐτου, «Θρησκευτικὴ καὶ Ἠθικὴ ἀγωγή» Ἐν Ἀθήναις 1935 ἰδίᾳ ἐν σελ. 41-45 καὶ 68-71. — Παναγιώτου Νάκου, «Παιδαγωγικὴ τοῦ Εὐαγγελίου» Πάτραι 1954 ἰδίᾳ ἐν σελ. 52-60. — Χ ρ. Χριστοδούλου, «Improving Christian Education in the Greek Orthodox Church of America» New York 1953. — Π α ν. Τρεπέλα, «Κατηχητικὴ ἢ Ἱστορία καὶ θεωρία τῆς Κατηχήσεως» Ἀθῆναι 1931. Τμῆμα Δ' σελ. 296. κ.έξ.

λείων παρ' ἡμῖν. Φρονοῦμεν ὅτι ἡ ἔρευνα αὕτη περὶ τῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τῆς Ἑλλάδος τοῦτο μὲν συμβάλλει εἰς τὴν πληρεστέραν ἐξακριβωσιν τῆς ἱστορίας αὐτῆς καὶ δὴ καὶ τοῦ κεφαλαίου τοῦ ἀναφερομένου εἰς τὰ πνευματικὰ αὐτῆς ἔργα, τοῦτο δὲ παρέχει τὰ στοιχεῖα πρὸς ἐξακριβωσιν καὶ ἐκτίμησιν τῶν τυχῶν ἑτεροδόξων παρ' ἡμῖν ἐπιδοράσεων. Προάγει ὡσαύτως καὶ τὴν περὶ τὸ Κατηχητικὸν Σχολεῖον συζήτησιν.

Μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι διὰ τῆς ἀνὰ χεῖρας μελέτης διαφωτίζομεν πλευρᾶν τινα σπουδαιοτάτου τομέως τῆς ποιμαντικῆς δραστηριότητος τῆς Ἐκκλησίας ἡμῶν παραδίδομεν ταύτην εἰς τὴν ἐπιεικῆ κρίσιν τοῦ ἀναγνώστου.

Ὁ γράψας

Εἰσαγωγικά

Ἐκ τῶν πρώτων καὶ κυρίων μελημάτων αὐτῆς ἡ Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ ἔθεσε τὴν, συμφώνως πρὸς τὴν ἐντολὴν τοῦ Κυρίου «βόσκει τὰ ἀρνία μου», ἰδιαίτεράν δὲ φροντίδα πρὸς μετάδοσιν τῆς πίστεως εἰς τοὺς παῖδας, τοὺς τρυφεροὺς βλαστοὺς αὐτῆς². Οὕτω, ἐκ τῆς πρώτης κατηχητικῆς σχολῆς, ὡς ἐχαρακτήρισθη ὁ ὑπὸ τοῦ Κυρίου ἰδρυθεὶς ἕμιλος τῶν Δώδεκα, ἐξεπορεύθησαν οἱ πρῶτοι κατηχηταί, οἵτινες ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῶν διετήρησαν τὴν μεστὴν στοργῆς πρὸς τὴν παιδικὴν ἡλικίαν παραίνεσιν τοῦ Διδασκάλου «ἄφετε τὰ παιδιά ἔρχεσθαι πρὸς με καὶ μὴ καλύετε αὐτά, τῶν γὰρ τοιούτων ἐστὶν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ»³.

Ἀπὸ τῶν πρώτων δὲ χρόνων, ἡ Ἐκκλησία ἐπέδειξεν ἰδιαίτεράν μέριμναν διὰ τὴν χριστιανικὴν ἀγωγὴν τῶν παιδῶν, ἐμπιστευθεῖσα ταύτην εἰς τὴν οἰκογενειακὴν μέριμναν καὶ φροντίδα.

Καὶ ὡς πρὸς τὰ στάδια τῆς κατηχητικῆς διδασκαλίας ὑποτύπωσιν ἀνευρίσκομεν ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολῇ, ἐνθα διακρίνονται ἐξ ἑνὸς τὰ στοιχεῖα τῆς ἀρχῆς τῶν λογίων τοῦ Θεοῦ, ὡς τὸ «γάλα» τῆς κατηχητικῆς διδασκαλίας χαρακτηριζόμενα, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ στερεὰ τροφή «τῶν τελείων τῶν διὰ τὴν ἔξιν τὰ αἰσθήματα γεγυμνασμένα ἐχόντων πρὸς διάκρισιν καλοῦ τε καὶ κακοῦ»⁴.

Ἐπὶ δὲ τῆς διακρίσεως τοῦ περιεχομένου τῆς διδασκαλίας ταύτης, πληροφορίας ἀπαντῶμεν ἐν τῷ βιβλίῳ τῆς Διδαχῆς τῶν Δώδεκα Ἀποστόλων, ἐνθα τοῦτο διακρίνεται εἰς ἠθικὸν ἀφ' ἑνὸς καὶ δογματικὸν ἀφ' ἑτέρου. Ὑπὲρ τῆς διακρίσεως ταύτης συνηγορεῖ μαρτυρία τοῦ Ἰουστίνου⁵ καὶ τῶν Ἀποστολικῶν Διαταγῶν⁶. Καὶ τὸ κατ' ἀρχὰς μὲν, ἡ κατηχητικὴ διδασκαλία παρείχετο ἀδιακρίτως ἡλικίας πρὸς πάντας τοὺς «θέλοντας σωθῆναι καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἔλθειν», τῆς ἰδιαίτερας διὰ τοὺς παῖδας κατηχητικῆς φροντίδος ἐπαφιεμένης, ὡς εἴπομεν, εἰς τὴν μέριμναν τῆς χριστιανικῆς οἰκογενείας⁷, βραδύτερον ὅμως, ὅτε ἡ Ἐκκλησία ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ κλύδωνος τῶν διωγμῶν, κατεβλήθη ἰδιαίτερα φροντίς διὰ τὴν ἴδρυσιν εἰδικῶν πρὸς τοῦτο σχολείων.

2. Ματθ. ιη', 2-5, ιθ', 13-14. Μάρκ. θ' 36-37. Λουκ. θ', 47-48.

3. Λουκ. ιη', 16.

4. Ἑβρ. ε', 14.

5. Α' Ἀπολογ. 61.

6. Ἀποστολικαὶ Διαταγαί, Βιβλ. Ζ' κεφ. λθ'. Πρβλ. καὶ Εὐ ἀ γ γ ἔ λ ο υ Θεοδωροῦ, «Ἡ χειροτονία» καὶ «χειροθεσία» τῶν Διακονισσῶν, Ἐν Ἀθῆναις 1954, σελ. 49.

7. Βλ. Ἐρωτῶν μου Κοτσώνη, «Ἡ χριστιανικὴ ἀνατροφή τῶν παιδιῶν κατὰ τοὺς χρόνους τῶν κατακομβῶν» σελ. 24.

1) Τὰ πρῶτα σχολεῖα θρησκευτικῆς ἀγωγῆς.

Τὰ πρῶτα ἱστορικὰ ἔχνη στοιχειώδους σχολείου διὰ τοὺς παῖδας ἀνευρίσκομεν κατὰ τὸ δεῦτερον ἡμισυ τοῦ δευτέρου αἰῶνος ἐν Συρίᾳ, ἐνθα ὁ ἱερεὺς Πρωτογένης ἐδίδασκε τοὺς παῖδας ἀνάγνωσιν, γραφὴν καὶ ψαλμωδίαν⁸. ἀπὸ δὲ τοῦ τετάρτου αἰῶνος πολυάριθμοι σχολαὶ στοιχειώδους μορφώσεως τῶν παιδῶν, ἐν αἷς παρείχετο καὶ ἡ κατηχητικὴ διδασκαλία⁹, ἤρχισαν νὰ ἰδρῶνται ἐν τῇ Ἀνατολῇ ὡς παραρτήματα Μονῶν. Αὐτοὶ δὲ ὁ ἱερεὺς Χρυσόστομος ἐξαιρεῖ τὴν εἰς τοὺς μοναχοὺς ἀνάθεσιν τῆς γενικωτέρας, ἀλλὰ καὶ τῆς θρησκευτικῆς, τῶν παιδῶν ἀγωγῆς, ὁ δὲ Μέγας Βασίλειος συνιστᾷ τὴν πρόσληψιν εἰς τὰς Μοναχικὰς Ἀδελφότητας καὶ παιδῶν ἐκτρεφομένων ἐν πάσῃ εὐσεβείᾳ ὡς κοινὰ τῆς Ἀδελφότητος τέκνα¹⁰.

Εἰς καλλιέργειαν τοῦ περιεχομένου τῆς Κατηχήσεως ἀφιερώθησαν ἀξιόλογα ἔργα ὑπὸ ὀνομαστῶν τῆς Ἐκκλησίας Πατέρων συγγραφέντα¹¹. Ἀπὸ δὲ τοῦ ἑοῦ αἰῶνος, γενικευθέντος τοῦ νηπιοβαπτισμοῦ, καθίσταται ἀναγκαῖα ἡ ἕδρυσις εἰδικῶν διὰ τοὺς παῖδας σχολείων πρὸς παροχὴν κατηχητικῶν γνώσεων. Εἰς τὰ σχολεῖα ταῦτα, εἰς ᾗ παρείχετο καὶ γενικωτέρα μόρφωσις, ἐκυριάρχει τὸ θρησκευτικὸν στοιχεῖον ἐν ἀτμοσφαίρᾳ ἐκκλησιαστικῇ, ἐδίδασκον δὲ πάντοτε μοναχοί, πλὴν μικρᾶς τινος διακοπῆς κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Εἰκονομαχίας¹². Ἀξιόλογος φιλολογία ἀνεπτύχθη ἐν τοῖς χρόνοις τούτοις, εἴτε καθαρῶς κατηχητικῶν περιεχομένου, ὡς αἱ Κατηχήσεις Θεοδώρου τοῦ Στουδίτου, Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ, Νικολάου Καβάσιλα κ.ἄ., εἴτε ὡς χριστιανικὴ ἀνθολογία¹³, εἴτε ὡς Μαρτυρολόγια καὶ ἀποσπάσματα ἔργων Πατέρων, εἴτε ὑπὸ τὴν μορφήν τῆς ὑμνολογίας¹⁴. Ἐν τῇ Δύσει¹⁵, παρὰ τὰς μεγάλας προσπάθειας τοῦ Μ. Καρόλου καὶ τὴν ὑποστήριξιν αὐτοῦ πρὸς τὰ μοναστηριακὰ σχολεῖα τῶν Βενεδικτίνων, ἡ μόρφωσις τῶν παιδῶν περιορίζεται εἰς τὰ τέκνα κυρίως τῶν εὐγενῶν καὶ τῶν οἰκογενειῶν, τῶν ἐγγύς τῶν Μονῶν εὐρισκομένων.

8. Βλ. Δημητρίου Μωραΐτου, «Θρησκευτικὴ καὶ Ἠθικὴ Ἀγωγή» σελ. 11. Πρβλ. καὶ Η. Ι. Marrou, «A History of Education in Antiquity» σελ. 314-340.

9. Βλ. Φαίδωνος Κουκουλέ, «Βυζαντινῶν βίος καὶ Πολιτισμὸς» Ἐν Ἀθήναις 1948. Τόμ. Α' σελ. 55-57.

10. Βλ. Παναγιώτου Τρεμπέλα, «Κατηχητικὴ ἢ Ἱστορία καὶ θεωρία τῆς Κατηχήσεως» σελ. 39.

11. Βλ. Δημ. Μωραΐτου, ἐνθ' ἀνωτέρω § 6 Παιδαγωγικὰ—Κατηχητικὰ συγγράμματα τῆς ἀρχαίας χριστιανικῆς ἐποχῆς, σελ. 15.

12. Βλ. Κωνσταντίνου Παπαρρηγοπούλου, «Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους» ἐκδ. Γ' 1902. Τόμος 3ος, σελ. 426 κ. ἐξ.

13. Βλ. Κρουμβάχερ, «Ἱστορία τῆς Βυζαντινῆς Λογοτεχνίας» τόμ. Α' σελ. 435.

14. Βλ. Παν. Τρεμπέλα, «Κατηχητικὴ» σελ. 41 κ. ἐξ.

15. Βλ. Η. Marrou, μνημ. ἔργον ἐνθ' ἀνωτέρω.

2) Ἡ θρησκευτικὴ ἀγωγὴ τῶν ὀρθοδόξων παιδῶν μετὰ τὴν Ἄλωσιν.

Μετὰ τὴν Ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων καὶ τὴν κατάλυσιν τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας σκότος πυκνὸν ἐξηπλώθη ἐπὶ τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, τὸ ὁποῖον ἀγωνίζεται νὰ διαλύσῃ τὸ «Κρυφὸ Σχολεῖον». Ἐν τούτοις, μετὰ τὰς πρώτας σκληρὰς ἐκ τῆς πτώσεως τῆς Βασιλίδος ἐντυπώσεις, γενναῖαι καταβάλλονται προσπάθειαι πρὸς ἀνόρθωσιν τῆς παιδείας. Ἄνδρες μεγάλης μορφώσεως καὶ ἀπαραχαράκτου ὀρθοδόξου φρονήματος ἀφιερῶνουν ἑαυτοὺς εἰς τὸ ἔργον τῆς μορφώσεως τῶν ἑλληνοπαίδων. Πατριαρχικὰ Σιγγίλια καὶ Συνοδικαὶ Ἀποφάσεις, ὡς τῆς ἐπὶ τοῦ Ἱερεμίου τοῦ Β' (1653) συγκληθείσης ἐν ΚΠόλει τοπικῆς Συνόδου, προτρέπουν «ἐκάστον ἐπίσκοπον ἐν τῇ ἑαυτοῦ παροικίᾳ φροντίδα καὶ δαπάνην τὴν δυναμένην ποιεῖν, ὥστε τὰ θεῖα καὶ ἱερὰ γράμματα διδάσκεσθαι». Πράγματι δὲ τὸ ἔργον εὐοδοῦται διὰ τῆς ἀναπτύξεως πληθῆος ὄλης σχολείων οὐ μόνον στοιχειώδους μορφώσεως ἀλλὰ καὶ ἀνωτέρας¹⁶. Ἐν τοῖς σχολείοις τούτοις παρὰ τὴν γενικὴν μόρφωσιν παρείχετο ἐπίσης καὶ ἡ χριστιανικὴ κατήχησις, ἣτις μάλιστα διετήρει κυριαρχικὸν ἐπὶ τῆς ὄλης μορφώσεως χαρακτήρα. Παρ' ὅλον, ὅμως, τοῦτο «ἢ ἐν τοῖς σχολείοις θρησκευτικὴ διδασκαλία εἶναι στοιχειωδεδεσάτη, περιοριζομένη εἰς τὴν ἀποστήθισιν ὠρισμένων προσευχῶν, ἀσφαλῶς δὲ καὶ τῆς Κυριακῆς προσευχῆς, καθὼς καὶ τοῦ Συμβόλου, πιθανώτατα δὲ καὶ πολλῶν τροπαρίων τῆς Ὀκτωήχου καὶ Ψαλμῶν, ἀφοῦ τὸ Ὁρολόγιον, ἡ Ὀκτώηχος, τὸ Ψαλτήριον, ὁ Ἀπόστολος καὶ τέλος τὸ Τριώδιον καὶ Ἀνθολόγιον μετὰ τῆς Πεντατεύχου καὶ τῶν Προφητῶν ἦσαν τὰ ἀναγνωστικά καὶ τὰ μόνα διδακτικὰ βιβλία τῆς ἐποχῆς ἐν τοῖς κατωτέροις ἐνοριακοῖς σχολείοις»¹⁷.

Ἡ ἀνάγκη πλουσιωτέρας θρησκευτικῆς μορφώσεως τῶν παιδῶν καθίσταται πλέον ἐκδηλὸς κατὰ τὸν 17^{ον} αἰῶνα, ὅτε σημειοῦται ἀξιόλογος περὶ τὸ κατηχητικὸν ἔργον συγγραφικὴ κίνησις, εἰς ποικίλα στοιχεῖα τῆς κατηχητικῆς ὄλης ἀναφερομένη. Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην, ὑπὸ τὴν πίεσιν τῶν ἐγκυκλοπαιδιστῶν καὶ τοῦ Rousseau (1712-1778),—τοῦ ὁποῦ οὗ «Αἰμίλιος» δικαίως ἐχαρακτηρίσθη ὡς διακήρυξις τῶν δικαιωμάτων τοῦ παιδός,—ἀφ' ἑνός, καὶ τοῦ ἰσχυροτάτου ρεύματος τοῦ ἐκ τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως προελθόντος ἀφ' ἑτέρου, καθίσταται ὠριμος, ἡ κατὰ τὸν ἐπόμενον ἰδίᾳ αἰῶνα ἐπικρατήσασα ἰδέα, καθ' ἣν ἡ ἐκπαίδευσις δὲν εἶναι προνόμιον τῶν ὀλίγων, ἀλλὰ δικαίωμα ὅλων τῶν πολιτῶν.

Τῶν ἰδεῶν τούτων καρπὸς ὑπῆρξεν ἡ ἀναγέννησις τῆς Παιδείας γενικῶς, ἐξ ἧς προέκυψεν καὶ τὸ Κατηχητικὸν Σχολεῖον.

16. Βλ. Τρύφωνος Ἐὐαγγελίδου, «Ἡ παιδεία ἐπὶ Τουρκοκρατίας. Ἑλληνικὰ Σχολεῖα ἀπὸ τῆς Ἄλωσεως μέχρι τοῦ Καποδιστρίου», Ἀθῆναι 1936.

17. Βλ. Παν. Τρεμπέλα, μνημ. ἔργον, σελ. 146.

3) Ἡ κοιτίς τοῦ Κατηχητικοῦ Σχολείου

Κοιτίς τοῦ Κατηχητικοῦ Σχολείου ὑπῆρξεν, ὡς γνωστόν, ἡ Ἀγγλία, ἔνθα ἀνεπτύχθη τὸ πρῶτον ὁ θεσμὸς οὗτος ὑπὸ τὴν γνωστὴν εἰς ἡμᾶς μορφήν αὐτοῦ, πρὸς ἠθικὴν καὶ μορφωτικὴν καλλιέργειαν τῶν ἐν ἀθλίᾳ καταστάσει διαβιούντων ἀγγλοπαίδων¹⁸. Ἡ κατὰ τὸν 17^{ον} αἰῶνα σημειωθείσα βιομηχανικὴ ἐπανάστασις, εἶχεν ὡς ἐπακόλουθον τὴν μετακίνησιν τεραστίων πληθυσμῶν ἐκ τῆς ὑπαίθρου πρὸς τὰ βιομηχανικὰ κέντρα¹⁹ καὶ τὴν φοβερὰν οικονομικὴν αὐτῶν ἐκμετάλλευσιν, ἰδίᾳ δὲ τῶν ἐργαζομένων παίδων. Ἀποτέλεσμα τούτων ὑπῆρξεν ἡ ἠθικὴ ἐξαχρείωσις καὶ ἡ ὑλικὴ τούτων ἐξαθλίωσις²⁰. Πρὸ τῆς καταστάσεως ταύτης, τὴν ὅποιαν μὲ τὰ μελανώτερα χρώματα περιγράφουσι οἱ συγγραφεῖς τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἤρχισε κινουμένη ἡ ἰδιωτικὴ πρωτοβουλία, πρὸς τὴν κατεύθυνσιν παροχῆς εἰς τοὺς ἀνάξιοπαθοῦντας παῖδας ὑλικῆς καὶ ἠθικῆς ἐνισχύσεως. Τὸ ἔργον τοῦτο ἀνῆκε βεβαίως εἰς τὴν ἐνορίαν, ἔνθα ὁ ἐφημέριος ὤφειλε νὰ διδάσκη τοὺς παῖδας τὴν χριστιανικὴν κατῆχησιν καὶ νὰ μεριμνᾷ γενικῶς περὶ αὐτῶν²¹. Ἀλλὰ τὸ ἔργον τοῦτο ἐπετελεῖτο λίαν πλημμελῶς παρὰ τοῦ Κλήρου καὶ διὰ τοῦτο ἤρχισε κινουμένη ἡ ἰδιωτικὴ πρωτοβουλία πρὸς τὴν κατεύθυνσιν ἰδρύσεως σχολείων πρὸς περιμάζευσιν τῶν ἐγκαταλελειμμένων παιδίων. Παρομοίᾳ κίνησις εἶχε σημειωθῆ πολὺ παλαιότερον καὶ συγκεκριμένως ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ 17^{ου} αἰῶνος, ὅτε δύο ζηλωταὶ χριστιανοὶ ὁ Joseph Alleine καὶ ὁ νεαρὸς Richard Baxter συνέστησαν τὸ ἔτος 1655 σχολεῖον διὰ τοὺς παῖδας καὶ ἐδίδασκον αὐτοὺς κατὰ Κυριακὴν²². Ὡσαύτως καὶ ὁ Dr. Bray ὀλίγον βραδύτερον, ἦτοι τὸ 1698, εἰς τὸ Πρόγραμμα τοῦ πρὸς ἐξάπλωσιν τῆς χριστιανικῆς γνώσεως, περιελάμβανε καὶ τὴν ἰδρυσιν Κατηχητικῶν Σχολείων «διὰ τὴν μόρφωσιν τῶν πτωχῶν παιδίων καὶ τὴν παροχὴν εἰς αὐτὰ μαθημάτων γραφῆς, ἀναγνώσεως καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν δογματικῶν ἀληθειῶν τῆς χριστιανικῆς θρησκείας»²³.

Ἡ ἰδέα αὕτη ἤρχισε νὰ κατακτᾷ ἔδαφος καὶ νὰ ἐξαπλοῦται ἐν Ἀγγλίᾳ παρὰ τὰς ἀντιδράσεις, πολλοὶ δὲ ἄνδρες καὶ γυναῖκες, ὡς ὁ ἱερεὺς Θεόφιλος Lindsey²⁴, ὁ Benjamin Underwood²⁵, ἡ Αἰκατερίνη Boevey καὶ ἡ

18. S. J. Curtis, «History of Education in Great Britain» σελ. 62 πρβλ. καὶ F. N. Paiuter, «A History of Education» σελ. 302-304.

19. J. H. Whiteley, «Wesley's England» σελ. 128.

20. R. H. Tawney, «Religion and the rise of Capitalism (ἔκδ. 1926)» σελ. 498.

21. Guy Kendall, «Robert Raikes» a critical Study» σελ. 7.

22. «The Sunday School in the modern World» σελ. 22.

23. E. G. de Montgomey, «State intervention in English Education» σελ. 201. Τὸ αὐτὸ σχέδιον ἀπέπτυσεν ὁ ἐπίσκοπος Wilson εἰς τὸ ἔργον αὐτοῦ The Isle of Man, τὸ ὅποιον ἐξέδωκεν τῷ 1703.

24. T. B. Walters, «Robert Raikes, Founder of Sunday Schools» σελ. 8.

25. Cecil Northcott, «For Britain's Children» σελ. 14.

Αἰκατερίνη Harrison²⁶, ἀφιέρωσαν ἑαυτοὺς ὁλοκληρωτικῶς εἰς τὸ ἔργον τῆς ὀργανώσεως τῶν Κατηχητικῶν Σχολείων.

4) Ἡ συμβολὴ τῶν «Ἐλευθέρων Ἐκκλησιῶν» εἰς τὴν κίνησιν τῶν Sunday's Schools.

Εἰς τὸ ἔργον τοῦτο σπουδαίως συνέβαλον καὶ αἱ ἐλεύθεραι λεγόμεναι Ἐκκλησίαι (Nonconformists), αἱ ὁποῖαι ἐνεκολπώθησαν τὴν ἰδέαν ταύτην καὶ τὴν ἐκαλλιέργησαν παντοιοτρόπως. Αὐτὸς οὗτος ὁ ἀρχηγὸς τῶν Μεθοδιστῶν John Wesley ἐνδιεφέρθη, ὡς λέγει ὁ Body²⁷, ἦσον οὐδεὶς ἄλλος κατὰ τὸν 17^{ον} αἰῶνα διὰ τὴν ἐκπαίδευσιν τῆς νεότητος, τὸ δὲ παράδειγμά του ἠκολούθησαν οἱ Βαπτισταὶ καὶ Πρεσβυτεριανοί²⁸, οἱ ὁποῖοι ἀφύπνισαν καὶ τῆς ἐπισήμου Ἐκκλησίας (Church of England) τὸ ἐνδιαφέρον²⁹.

Κύριος ὅμως ἐμψυχωτῆς καὶ ὀργανωτῆς τοῦ ἔργου τούτου ἐστάθη ὁ Robert Raikes, ὅστις δὲν ὑπῆρξε μὲν ὁ ἰδρυτὴς τῶν Κατηχητικῶν Σχολείων, ὡς γενικῶς πιστεύεται³⁰, ὑπῆρξεν ὅμως ἀναντιρρήτως ὁ δημιουργὸς καὶ ἐμπνευστῆς τῆς μεγάλης περὶ τὸ κατηχητικὸν σχολεῖον κινήσεως³¹. Ὁ Robert Raikes ἀρχηγὸς πολυμελεστάτης οἰκογενείας, ὑπέικων, ὡς ὁ ἴδιος ἀφηγεῖται³², εἰς ἐσωτερικὴν φωνήν, τὴν ὁποῖαν εἰς στιγμὴν κατανύξεως ἤκουσεν, ἐπεδόθη μετὰ θερμοῦ ζήλου εἰς τὴν ἀνάπτυξιν καὶ διάδοσιν τοῦ θεσμοῦ τοῦ Κατηχητικοῦ Σχολείου, τὸ ὁποῖον κατέστησεν εὐρύτερον γνωστὸν διὰ τῆς ἐφημερίδος αὐτοῦ (Cloucester Journal)³³, ἴδρυσεν δὲ ὁ ἴδιος τῇ βοήθειᾳ τοῦ ἱερέως Θωμᾶ Stock κατηχητικὸν σχολεῖον ἐν Cloucester, στρατολογήσας τοὺς πρῶτους τροφίμους αὐτοῦ ἐκ τῶν πτωχῶν ἢ ἀλήτευσάντων παιδίων³⁴. Εἰς ταῦτα ὁ Raikes ἐδίδασκεν ἐκ περιτροπῆς μετὰ τοῦ Stock γραφὴν, ἀνάγνωσιν καὶ ἱερὰν κατήχησιν.

Τὸ ἔργον τοῦτο ἐξετιμῆθη³⁵ μεγάλως παρὰ τῆς κοινωνίας καὶ διεδόθη ταχέως καθ' ἅπασαν τὴν χώραν.

26. A. Gregory, «Robert Raikes, Journalist and Philanthropist» σελ. 38.

27. Βλ. A. R. Body, «John Wesley and Education» σελ. 40.

28. Βλ. W. J. Townsend, «A new history of the Methodism» τόμ. 1. σελ. 367. καὶ R. W. Dale, «English Congregationalism» σελ. 598-599.

29. Βλ. J. H. Harris, «Robert Raikes, the man and his work» σελ. 140.

30. Βλ. Παν. Τρεμπέλα, «Κατηχητικὴ» σελ. 116.

31. Βλ. G. Kendall, μνημ. ἔργον, σελ. 59.

32. Βλ. A. Gregory, «Robert Raikes Journalist and Philanthropist» σελ. 144-145.

33. Σπουδαίαν ὠσαύτως ὄθησιν εἰς τὴν ἐξάπλωσιν τῆς ἰδέας τοῦ κατηχητικοῦ σχολείου, ἔδωκαν τὰ ἄρθρα τοῦ Robert Raikes τὰ δημοσιευθέντα εἰς τὸ περιοδικὸν «Universal Magazine» καθὼς καὶ εἰς τὸ «The Gentleman's Magazine» βλ. Cecil Northcott μνημ. ἔργον σελ. 15.

34. Βλ. C. Northcott, μνημ. ἔργον σελ. 73.

35. Ἐνδιαφέρον διὰ τὸ ἔργον τοῦτο τοῦ Robert Raikes ἐπέδειξεν καὶ ὁ βασιλεὺς

5) Αἱ ἀντιδράσεις κατὰ τῶν Sunday Schools.

Ἡ ὀλονὲν αὐξανομένη δρᾶσις τοῦ σχολείου τούτου ἐκίνησε τὴν μοιραίαν κατ' αὐτοῦ ἀντίδρασιν, ὡς εἶχεν προβλέψει αὐτὴν ὁ John Wesley³⁶.

Ἡ ἀντίδρασις αὕτη ἐξεδηλώθη ἀπὸ μέρους τῆς ἐπίσημου Ἐκκλησίας, ἀνεπισήμως τὸ κατ' ἀρχάς, δημοσίᾳ δὲ καὶ ἐπισημότατα μετὰ ταῦτα διὰ τοῦ ἐπισκόπου τοῦ Rochester Dr. Horsley, ὅστις κατήγγειλεν εἰς τὴν Βουλὴν τῶν Λόρδων τὰ σχολεῖα ταῦτα, ὡς ἐπιδιώκοντα πολιτικούς σκοποὺς καὶ τοὺς εἰς αὐτὰ ἐργαζομένους ὡς πράκτορας τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως³⁷ καὶ ἐζήτησε τὴν ὑπαγωγὴν τῶν σχολείων τούτων ὑπὸ τὸν ἐφημεριακὸν Κλῆρον. Ἡ ἔκθεσις αὕτη ἤγειρε θυελλώδη ἀνὰ τὴν Ἀγγλίαν συζήτησιν, σωρεία δὲ ἄρθρων, ἐπιστολῶν καὶ χρονογραφημάτων ἐγράφησαν ἐκατέρωθεν, τὴν ὅλην δὲ ἄμυναν συνώψισεν ὁ ἱερεὺς Rowland Hill εἰς τὸ ἔργον αὐτοῦ «An Apology for Sunday Schools».

Παρά τὰς ἀντιδράσεις, ὅμως, τὸ Κατηχητικὸν Σχολεῖον ἐξηκολούθησε τὴν πορείαν αὐτοῦ καὶ πολλοὶ ὀργανισμοὶ ἰδρύθησαν διὰ τὴν περαιτέρω ἐξάπλωσίν του ὡς ἡ «Society for the establishment and support of Sunday Schools» (ἔτος ἰδρύσεως 1785), ἡ «Sunday School Union» (ἔτος ἰδρύσεως 1803) κ. ἄ.

6) Τὸ Κατηχητικὸν Σχολεῖον ἐν Ἀμερικῇ.

Ἐκ τῆς Ἀγγλίας τὸ Κατηχητικὸν Σχολεῖον μετεφυτεύθη διὰ τῶν μεταναστῶν, ἡ μεγίστη μάζα τῶν ὁποίων προήρχετο, ὡς γνωστόν, ἐκ τῶν βρετανικῶν νήσων, ἐν Ἀμερικῇ ἔνθα ἐγνώρισε ἄνθησιν. Ὅπως ἐν Ἀγγλίᾳ οὕτως καὶ ἐν Ἀμερικῇ ὑπῆρξαν πρόδρομοὶ τοῦ Κατηχητικοῦ Σχολείου, οἱ ὅποιοι ἐκαλλιέργησαν ἀνεπισήμως ἕλως καὶ ἰδιωτικῶς τὴν ἰδέαν τῆς κατὰ Κυριακὴν συγκεντρώσεως τῶν παιδίων πρὸς παροχὴν θρησκευτικῆς διδασκαλίας. Τοιαῦται πρωτοπορειακὰ προσπάθειαι ἀναφέρονται ἰκαναί, ὡς ἡ ἐν ἔτει 1674 σημειωθεῖσα ἐν τῇ πόλει Roxbury³⁸, ἡ ἐν ἔτει 1695 ἐν Plymouth,

τῆς Ἀγγλίας Γεώργιος ὁ Γ', ὅστις ἐπεσκέφθη τὸ Κατηχητικὸν Σχολεῖον τοῦ Raikes καθὼς καὶ ἡ βασίλισσα Καρλόττα, ἡ ὁποία προκειμένου νὰ ἰδρῶσιν παρόμοιον σχολεῖον εἰς Windsor συνεβουλεύθη τὴν στενὴν συνεργάτιδα τοῦ Raikes, Sarah Trimmer. Βλ. F. Smith, «A History of English elementary education (1760-1902)» σελ. 58.

36. «Μοῦ φαίνεται — ἔλεγε τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1787 — ὅτι αὐτὰ τὰ σχολεῖα θὰ παίξουν σημερινὰ ρόλον εἰς τὸ ἔργον τῆς θρησκευτικῆς ἀναγεννήσεως τοῦ ἔθνους. Ἀπορῶ δέ, πῶς ὁ Σατανᾶς δὲν ἔστειλεν ἀκόμη κανένα μαχητὴν ἐναντίον τους». Βλ. John Wesley (Letter of John Wesley) σελ. 363-4.

37. Βλ. M. G. Jones «The Charity Scholl Movement» σελ. 153.

38. Βλ. E. W. Rice, «The Sunday School Movement and the American Sunday Schools Union» σελ. 42 κ. ἑξ.

ἡ ἐν ἔτει 1740 ἐν Ephrata, καθὼς καὶ τὸ ὑπὸ τοῦ εὐσεβοῦς William Ellios ἰδρυθὲν ἐν ἔτει 1785 κατηχητικὸν σχολεῖον³⁹ καὶ ἄλλα.

Ὁ θεσμὸς οὗτος ἤρξατο ἐπεκτεινόμενος ταχέως καὶ ὀργανούμενος, καὶ παρὰ τὰς ποικίλας ἀντιδράσεις, ἐπεβλήθη καὶ εἴλκυσε θερμὸν τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ ἀμερικανικοῦ λαοῦ, ὅπερ ἐξεδηλώθη εἰς τὰ ἀλλεπάλληλα συνέδρια, εἰς ἃ ἐξετάσθησαν θέματα παιδαγωγικὰ καὶ ὀργανωτικὰ τοῦ σχολείου τούτου.

Κύριον θέμα ὅπερ ἀπησχόλησε τὴν ἐν Ἀμερικῇ κατηχητικὴν κίνησιν ἦτο τὸ ἐὰν θὰ ἐξηκολούθει τὸ Κατηχητικὸν Σχολεῖον φέρον τὸν χαρακτῆρα ἀναμορφωτικοῦ σχολείου πτωχῶν καὶ ἐγκαταλελειμμένων παιδίων, ὡς τὸ ὑπὸ τοῦ Robert Raikes ὀργανωθὲν ἐν Ἀγγλίᾳ, ἢ θὰ μετεβάλετο εἰς σχολεῖον ἀποβλέπον εἰς τὴν ἠθικὴν καὶ θρησκευτικὴν ἀγωγὴν τῆς νεότητος γενικῶς. Ἡ ἐπικρατήσασα γνώμη ἦτο, ὅτι τὸ Κατηχητικὸν Σχολεῖον ἔχει εὐρυτέραν ἀποστολὴν, σκοπὸς δὲ αὐτοῦ εἶναι ἡ παροχὴ τῶν χριστιανικῶν διδασμάτων πρὸς ἅπαντας ἀνεξαιρέτως τοὺς παῖδας καὶ ἡ ἐμφύτευσις τῶν χριστιανικῶν ἀληθειῶν εἰς πᾶσαν νεανικὴν ψυχὴν.

Ἡ νέα αὐτῆ περὶ τοῦ σκοποῦ καὶ τῆς ἀποστολῆς τοῦ Κατηχητικοῦ Σχολείου ἀντίληψις, διηύρυνε τοὺς ὀρίζοντας αὐτοῦ, ἀπεφασίσθη δὲ ἡ ἴδρυσις καὶ ἐξωενοριακῶν Κατηχητικῶν σχολείων, ἦτοι εἰς παιδικὰς φυλακάς, ἰδρύματα, νοσοκομεῖα κ.λ.π.

Ἀνακοπὴν τινα εἰς τὴν ἐξάπλωσιν τοῦ Κατηχητικοῦ ἐπέφερον ἡ ἐπισυμβᾶσα λαίλαψ τοῦ ἐμφυλίου πολέμου (1861-1865), ἀλλ' εὐθὺς μετὰ τὴν λῆξιν αὐτοῦ νέαι ἀνελήφθησαν προσπάθειαι, αἱ ὁποῖαι εἶχον ὡς ἀποτέλεσμα τὴν τεραστίαν ἐξάπλωσιν τοῦ θεσμοῦ τούτου, οὐ μόνον ἐν Ἀμερικῇ, ἀλλὰ καὶ εἰς ὀλόκληρον σχεδὸν τὸν χριστιανικὸν κόσμον καὶ δὴ τὸν προτεσταντικόν. Τὸν εὐεργετικὸν ἐκ τῆς κινήσεως ταύτης ἀντίκτυπον ἐδέχθη καὶ ἡ Ἐκκλησία ἡμῶν, ἥτις υἰοθετήσασα τελικῶς τὸν θεσμὸν ἀνήγαγεν αὐτὸν εἰς ἐν τῶν σπουδαιότερων μέσων πρὸς ἐπίδρασιν αὐτῆς ἐπὶ τῆς ὀρθοδόξου νεότητος.

39. Βλ. C. H. Benson, «A popular history of Christian education» σελ.131.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

ΤΟ ΚΑΤΗΧΗΤΙΚΟΝ ΣΧΟΛΕΙΟΝ ΕΝ Τῃ ΕΛΛΗΝΟΡΘΟΔΟΞῃ ΕΚΚΛΗΣΙΑΪ ΠΡΟ ΤΗΣ ΑΝΑΚΗΡΥΞΕΩΣ ΤΟΥ ΑΥΤΟΚΕΦΑΛΟΥ

Αἱ περὶ Κατηχητικῶν Σχολείων πληροφορίαι Νικोधήμου τοῦ Ἀγιορείτου.

Ἡ ἰδέα τοῦ Κατηχητικοῦ Σχολείου, ἥτις μετεφυτευθῆ παρ' ἡμῖν ἐκ τῆς μεγάλης ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ Ἀμερικῇ περὶ τὸ Κυριακὸν Σχολεῖον (Sunday School) κινήσεως, δὲν ἤτο προγενεστέρως παντελῶς ξένη καὶ ἄγνωστος εἰς τὴν ἑλληνορθόδοξον περιοχὴν. Ἦδη ὁ Νικόδημος ὁ Ἀγιορείτης (1749-1809) κάμνει λόγον ἐν τῷ ἔργῳ αὐτοῦ «Ἐρμηνεῖα εἰς τὰς Ἑπτὰ Καθολικὰς Ἐπιστολάς» περὶ τοιούτων «κατηχητικῶν σχολείων» λειτουργούντων ἐν Αἴνῳ καὶ Κυδωνίαις περὶ τὸ τέλος τοῦ ἰη' αἰῶνος διὰ τὴν θρησκευτικὴν διαπαιδαγώγησιν «τῶν παίδων τῆς Γραικίας»¹. Εἰς τὰς ἀνωτέρω πόλεις ἐσημειοῦτο κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ζωηρὰ πνευματικὴ κίνησις, ἐν μὲν τῇ Αἴνῳ διὰ τῆς κατὰ τὸ ἔτος 1652 ἰδρυθείσης ἑλληνικῆς σχολῆς², ἐν δὲ ταῖς Κυδωνίαις διὰ τῆς περιφήμου Ἀκαδημίας τῶν Κυδωνιῶν³. Ἀκριβῆ χρονολογίαν ἰδρύσεως τῶν «Κατηχητικῶν» τούτων «Σχολείων» εἶναι δύσκολον νὰ καθορίσωμεν. Δεδομένου, ὅμως, ὅτι τὸ ἔργον ἐν τῷ ὀποίῳ ἀναγράφεται ἡ ἐν λόγῳ εἰδησις τοῦ Νικोधήμου τοῦ Ἀγιορείτου, ἤτοι ἡ «Ἐρμηνεῖα εἰς τὰς Ἑπτὰ Καθολικὰς Ἐπιστολάς» συνεγράφη κατὰ τινὰ πληροφορίαν⁴ κατὰ τὸ ἔτος 1794, ὑποχρεοῦμεθα ὅπως θέσωμεν ἐκεῖθεν τῆς χρονολογίας ταύτης τὸ ἔτος ἰδρύσεως τῶν Κατηχητικῶν Σχολείων τῆς Αἴνου καὶ τῶν Κυδωνιῶν. Τὸ γε-

1. Βλ. Νικोधήμου τοῦ Ἀγιορείτου, «Ἐρμηνεῖα εἰς τὰς ἑπτὰ Καθολικὰς Ἐπιστολάς» Βενετία 1806 σελ. 118.

2. Βλ. Β. Μυστακίδου ἐν Δ.Ι.Ε.Ε. Τόμ. Β' σελ. 22-25 καὶ 82-107.

3. Βλ. Γ. Βαλέτα, «Ἱστορία τῆς Ἀκαδημίας Κυδωνιῶν» Περιοδ. «Μυριασιατικὰ Χρονικά» Τόμος Δ' (1948) σελ. 145-208. Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου, «Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος». Τόμος Α' «Ἱδρυσις καὶ ὀργανωσις τῆς Αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος». Ἀθήναι 1920 σελ. 223-238 καὶ Ἰωάν. Ν. Καραμάνη «Ἱστορία τῶν Κυδωνιῶν, ἀπὸ τῆς ἰδρύσεώς των μέχρι τῆς ἀποκαταστάσεώς των εἰς τὸ ἐλεύθερον Ἑλληνικὸν Κράτος» Ἀθήναι 1954. Ἐν τῇ Αἴνῳ ἡ γενικὴ μορφωτικὴ σχολὴ ἐστεγάζετο ἐν τῇ μονῇ τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου εἰς ἣν τῷ 1796 ἀποφάσει τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Γερασίου, προσετέθη καὶ ἡ μονὴ τοῦ ἁγίου Παντελεήμονος. Ἀργότερον, ἤτοι τῷ 1832 ἐπὶ Πατριάρχου ΚΠόλεως Κωνσταντίνου παρεχωρήθη καὶ ἕτερα μονὴ ἡ τῆς Σκαλωτῆς («Ὁρα Β. Μυστακίδου ἐνθ' ἀνωτέρω»). Συνεπῶς τὰ Κατηχητικὰ Σχολεῖα τῆς Αἴνου θὰ ἐλειτούργησαν ἐν τινὶ τῶν ἀνωτέρω μονῶν.

4. Βλ. Εὐθύμιου μοναχοῦ, «Νικόδημος ὁ Ἀγιορείτης». Περιοδ. «Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς» Τόμος 1920, σελ. 636 κ. ἔξ.

γονός δέ, ἐξ ἄλλου, καθ' ὃ τὰ Σχολεῖα ταῦτα φέρονται κατὰ τὴν πληροφορίαν τοῦ Νικηδῆμου ὡς «νεωστὶ» μὲν ἰδρυθέντα, ἀλλ' ὅτι εἶχον ἤδη προσφέρει «πολὸν καρπὸν ὡς μαρτυροῦσι πολλοὶ»⁵ μᾶς ἐπιτρέπει ὅπως μετακινήσωμεν τὴν χρονολογίαν ἰδρύσεως τῶν σχολείων τούτων κατὰ τινα ἔτη πέραν τοῦ ἔτους 1794, ὅποτε πλησιάζομεν πρὸς τὸ ἔτος 1780, κατὰ τὸ ὁποῖον ἰδρύθη τὸ πρῶτον ἐν Ἀγγλίᾳ⁶ Κυριακὸν Σχολεῖον (SUNDAY'S SCHOOL). ὑπὸ τοῦ Robert Reakes.

Τὰ Κατηχητικὰ σχολεῖα τῆς Αἴνου καὶ τῶν Κυδωνιῶν συνεστήθησαν πρὸς ἐντονωτέραν καλλιέργειαν τοῦ χριστιανικοῦ πνεύματος καὶ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ φρονήματος μεταξὺ τῶν χριστιανοπαίδων. Εἰς τὸ ἀνὰ διδάσκουν», κατὰ τὸν Νικόδημον, «τὰ παιδία τῶν χριστιανῶν τὴν τῆς Πίστεως Κατήχησιν καὶ τὴν Ὁρθόδοξον ὁμολογίαν»⁷. Τὸ γεγονός δέ, ὅτι τὴν ἴδρυσιν τοιούτων σχολείων καθ' ἅπασαν τὴν «Γραικίαν» συνιστᾷ μία μορφή ὡς ὁ Νικόδημος, ἐγγυᾶται περὶ τοῦ ὀρθοδόξου χαρακτήρος τῶν σχολείων τούτων. Περὶ τοῦ ὅτι δὲ τὰ ὡς ἄνω ἐν Αἴνῳ καὶ Κυδωνίαις σχολεῖα ἦσαν σχολεῖα θρησκευτικοῦ ἀποκλειστικῶς χαρακτήρος οὐδεμία ἀμφιβολία χωρεῖ. Τοῦτο καθίσταται φανερόν καὶ ἐκ τοῦ ὅτι σαφῶς ἐπινομάζονται «Κατηχητικὰ Σχολεῖα», ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς εἰδικῆς μνείας, ἣτις γίνεται περὶ αὐτῶν παρὰ τοῦ Νικोधήμου τοῦ Ἀγιορείτου, ἐντελῶς περιττῆς ἐὰν ἐπρόκειτο περὶ κοινῶν σχολείων, ἐξ ὧν ἦτο κατάσπαρτος τότε ἡ τουρκοκρατομένη ὀρθόδοξος Ἑλλάς.

Τὴν ιδέαν τῆς ἰδρύσεως τοιούτων σχολείων παραλαμβάνει ὁ Νικόδημος ἐκ τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία, ὡς γνωστόν, διετῆρει ἀπὸ τοῦ 15^{ου} αἰῶνος «Κυριακὰ Σχολεῖα», ἢ «Σχολεῖα τῆς Κυριακῆς»⁸, προβάλλει δὲ τὸ παράδειγμα αὐτῆς πρὸς μίμησιν. «Διατί, κατ' ἀλήθειαν —γράφει— ἐντροπή μεγάλη εἶναι, τὰ μὲν παιδάρια τῶν Λατίνων νὰ εἶναι τόσον γυμνασμένα εἰς τὰ δόγματα τῆς πίστεώς των, ὥστε ὁποῦ νὰ ἀποκρίνωνται μὲ κάθε ἐτοιμότητα εἰς ἐκείνους, ὁποῦ τὰ ἐρωτοῦν, οἱ δὲ τῶν ὀρθοδόξων Γραικῶν Ἱερεῖς ἢ καὶ Ἀρχιερεῖς νὰ μὴ ἤξεύρουν περὶ αὐτῆς νὰ ἀποκριθοῦν οὐδὲ τὸ παραμικρόν, ἀλλὰ νὰ μένουν ἄφωνοι ὡσὰν ἰχθύες, ὅταν ἤθελε τοὺς ἐρωτήσῃ τινὰς ἢ Τοῦρκος ἢ Λατῖνος ἢ Ἀρμένιος περὶ τῆς πίστεώς των. Καὶ τοῦτο ὅλον πόθεν προέρχεται; διὰ τὶ αὐτοὶ δὲν ἐκατηχήθησαν ἀπὸ παιδία μικρά, οὔτε ἔμαθον τὰ τῆς ὀρθοδό-

5. Βλ. Νικोधήμου τοῦ Ἀγιορείτου», Μνημ. ἔργον σελ. 118.

6. Βλ. Παν. Τρεμπέλα, «Κατηχητικὴ ἢ Ἱστορία καὶ θεωρία τῆς Κατηχησεως». Ἀθῆναι 1931, σελίς 116. Πρβλ. Κ. Κούρκουλα. «Ἀπόπειραι πρὸς ἴδρυσιν Κατηχητικῶν Σχολείων» περιοδ. «Ἀκτῖνες». Τόμ. 14 (1955) σελ. 109-112.

7. Βλ. Νικोधήμου τοῦ Ἀγιορείτου. Ἐνθ' ἀνωτέρω.

8. Ὡς πατὴρ τοῦ «Κυριακοῦ σχολείου» ἢ «Σχολείου τῆς Κυριακῆς» (Sunday School, Sonntagshule) θεωρεῖται κυρίως ἡ παπικὴ Ἰταλία, ἔνθα τὸ πρῶτον ὁ Κάρολος Borromaeus (1538-1584) εἰσήγαγε τὸ σύστημα τῆς κατὰ Κυριακὴν διδασκαλίας τῶν παιδων. Ἐν τούτοις ἡ νεώτερα κατηχητικὴ κίνησις, θεωρεῖται ὡς ἔχουσα τὴν προέλευσίν της ἐκ τοῦ ἐν Ἀγγλίᾳ Κατηχητικοῦ Σχολείου τοῦ Robert Raikes (1736-1811).

ξου όμολογίας δόγματα. Καί διά τί δέν τά έμαθον; διά τί τοιαῦτα σχολεία δέν έσυνθηθίσθησαν νά κατασταίνωνται εἰς τοὺς τόπους τῆς έδικῆς μας Γραικίας»⁹.

Οὕτως, ό Νικόδημος ἀναδεικνύεται ό θεμελιωτής καί ἀνάδοχος τοῦ Κατηχητικοῦ Σχολείου ὑπό τήν παροῦσαν αὐτοῦ μορφήν. Διότι ό Ἄγιορείτης δέν ἠρέκασθη εἰς τό νά ρίψη ἀπλῶς τήν ιδέα ν τῆς ιδρύσεως τοιούτων σχολείων, ἀλλ' ἐχάραξεν καί τās βασικās γραμμās ἐπὶ τῶν όποίωv ἔπρεπε ἡ ιδέα αὐτή νά κινηθῆ.

Εἶναι δέ αἱ γραμμαὶ αὗται κατὰ τόν Νικόδημον αἱ ἐξῆς:

α) Ἠθική καί Ἐκκλησιαστική μόρφωσις.

β) Εἰλικρινῆς συμπάραστασις τῆς Ποιμαινούσης Ἐκκλησίας.

γ) Πνευματικά προσόντα τοῦ Κατηχητικοῦ καθιστῶντα τοῦτον ἀληθῆ χριστιανικήν προσωπικότητα.

Τās γραμμās ταύτας ἐχάραξεν ό Νικόδημος τῷ 1794¹⁰, ἕνα περίπου αἰῶνα πρὸ τῆς παρ' ἡμῖν ιδρύσεως τῶν Κατηχητικῶν Σχολείων, ἔθετε δέ ὡς σκοπὸν τό «νά διδάσκουν τά παιδιά τῶν χριστιανῶν τήν τῆς Πίστεως Κατήχησιν καί τήν Ὁρθόδοξον όμολογίαν»¹¹. Εἶναι ἀξιοπρόσεκτος ἡ ἀντίληψις τοῦ Νικοδήμου, καθ' ἣν τό Κατηχητικὸν Σχολεῖον δέν πρέπει νά περιορίζεται εἰς τήν παροχήν ἠθικῆς ἀπλῶς διδασκαλίας, ἀλλὰ καί ὀρθοδόξου ἐκκλησιαστικῆς τοιαύτης, ἐπὶ τῷ τέλει ὅπως ἀναπτυχθοῦν ἠθικαὶ προσωπικότητες ὀρθοδόξου φρονήματος.

Πρὸς ἀποτελεσματικωτέραν δέ ἀπόδοσιν ό Νικόδημος συνιστᾷ εἰλικρινῆ συνεργασίαν μετ' αὐτοῦ Ἐκκλησίας καί Λαοῦ, ἰδίᾳ τῶν γονέων. Εἰς τήν συνεργασίαν ταύτην ἀποδίδει ἐξαιρετον ὄλως σημασίαν, διότι «ὅλον τό πᾶν στέκει εἰς τό νά ἐπιμεληθοῦν οἱ Ἅγιοι Ἀρχιερεῖς καί οἱ ὀρθόδοξοι χριστιανοί, ὅσοι μάλιστα ἔχουν παιδιά, νά συστηθοῦν τοιαῦτα σχολεία, διὰ νά ἀνοιχθοῦν τά ὄμματα τῶν χριστιανῶν καί νά μάθουν τήν πίστιν τους»¹².

Τό διδασκτικὸν τῶν ἐν λόγῳ σχολείων προσωπικὸν φαίνεται ὅτι δέν προήρξετο ἀποκλειστικῶς ἐκ τοῦ Κλήρου, ἀλλὰ καί ἐκ λαϊκῶν διδασκάλων «προκορμένων καὶ ἐναρέτων», ὡς θέλει τοὺς κατηχητὰς ό Νικόδημος. Δέν παραλείπει δέ νά ὑπογραμμίσῃ καί τὰ προσόντα, τὰ όποῖα πρέπει νά κοσμοῦν τὸν κύριον παράγοντα τῆς εὐδοκίμησεως καί καρποφορίας τοῦ Κατηχητικοῦ Σχολείου, ἧτοι τὸν Κατηχητήν. Εἰς τήν πνευματικὴν τοῦ Κατηχητοῦ προσωπικότητα ἀποδίδει ἐξαιρετον σημασίαν. «Οἱ ἅγιοι Ἀρχιερεῖς—συνιστᾷ—πρέπει νά

9. Νικόδημος Ἄγιορείτου, «Ἐρμηνεία εἰς τās Ἑπτὰ Καθολικās ἐπιστολάς». Βενετία 1806, σελ. 118.

10. Βλ. Εὐθymiου μοναχοῦ, «Νικόδημος Ἄγιορείτης», Περιοδ. «Γρηγόριος Παλαμας», τ. 1920, σελ. 636.

11. Ἐρμηνεία εἰς τās Ἑπτὰ Καθολικās Ἐπιστολάς, σελ. 118.

12. Ἐνθ' ἀνωτέρω.

φροντίζουν διὰ νὰ κατασταίνουν εἰς τὰς ἐπαρχίας των σχολεῖα κατηχητικά» ἀλλὰ «μὲ διδασκάλους προκομμένους καὶ ἐναρέτους»¹³.

Πρωταρχικός, λοιπόν, καὶ βασικός ὄρος διὰ τὴν ἵδρυσιν ἑνὸς Κατηχητικοῦ Σχολεῖου, κατὰ τὸν Ἁγιορείτην, εἶναι ἡ ἐξεύρεσις διδασκάλου μὲ ἠθικὴν προσωπικότητα, ἐνάρετον ζῶν καὶ πνευματικὴν ἀκτινοβολίαν. Διότι, Κατηχητὴς χωρὶς βίωμα χριστιανικὸν ὄχι μόνον τοὺς ἄλλους δὲν πρόκειται νὰ ἐπηρεάσῃ, ἀλλὰ καὶ τὸν ἑαυτὸν του βλάπτει. «Ἐπειδὴ καὶ μερικοὶ ἐπιχειροῦν νὰ διδάσκουν τοὺς ἄλλους ἐκεῖνας τὰς ἀρετὰς ὅπου αὐτοὶ διὰ τῶν ἔργων δὲν ἐκατέρωθωσαν, οἱ τοιοῦτοι, κατὰ ὅπου δὲν κερδαίνουν κανένα μισθὸν ἀπὸ τὴν τοιαύτην διδασκαλίαν τους, πρὸς τούτοις καὶ περισσοτέραν κατάκρισιν ἔχουν νὰ λάβουν, διότι κατακρίνεται «ἐκεῖνος ὅπου διδάσκει τοὺς ἄλλους, ἐκεῖνα ὅπου αὐτὸς δὲν ἔμαθε μὲ τὸ ἔργον»¹⁴.

Αἱ ἀνωτέρω ἐκτεθεῖσαι ἀντιλήψεις τοῦ Νικοδήμου τοῦ Ἁγιορείτου περὶ τῶν Κατηχητικῶν Σχολείων ἐκπλήττουν διὰ τὴν διαύγειαν καὶ τὴν σαφήνειάν των. Ὅταν διευτυοῦντο αἱ ἰδέαι αὐταὶ (1794), τὸ Γένος ἔκαμνε τὰς τελευταίας του προετοιμασίας διὰ τὴν μεγάλην ἐξόρμησιν τῆς Ἐθνικῆς Παλιγγενεσίας. Ὁ Νικόδημος, ὅμως, ἀπὸ τὸ ἀσκητήριόν του ἀφίνει τὸ βλέμμα του νὰ εἰσχωρήσῃ βαθύτερον καὶ νὰ ὀραματισθῇ μίαν ἄλλην ἐξόρμησιν εἰρηνικὴν διὰ τὴν πνευματικὴν ἀναγέννησιν τῆς Φυλῆς.

13. Αὐτόθι.

14. Ἐνθ' ἀνωτέρω σελ. 37.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

ΑΙ ΑΠΟΠΕΙΡΑΙ ΠΡΟΣ ΙΔΡΥΣΙΝ ΚΑΤΗΧΗΤΙΚΩΝ ΣΧΟΛΕΙΩΝ
ΕΝ ΤΗ ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Ἡ εὐχή τοῦ Ἀγιορείτου ὅπως ἐπεκταθῆ ὁ θεσμός τοῦ Κατηχητικοῦ Σχολείου «καθ' ἅπασαν τὴν Γραικίαν», εὔρεν ἀπήχησιν καὶ ἐπραγματοποιήθη, μετὰ πάροδον ὅμως δεκαετιῶν τινων, ἕνεκα ἀναστολῆς πάσης δραστηριότητος πρὸς πνευματικούς τομεῖς, τῆς ἐπελθούσης ἐκ τῆς κηρυχθείσης Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως.

Οἱ εὐσεβεῖς χριστιανοὶ τῶν πρώτων μεταπελευθερωτικῶν χρόνων, ἐντροφῶντες εἰς τὰ συγγράμματα τοῦ Ἁγίου Νικοδήμου τοῦ Ἀγιορείτου, θά συνήντων πολλάκις τὴν πρὸς ἴδρυσιν κατηχητικῶν σχολείων θερμὴν σύστασιν αὐτοῦ, τὴν ὁποίαν ἀσφαλῶς δὲν θά ἀντιπαρήρχοντο ἀδιαφόρως¹. Οὕτω, κατὰ τὸ δεύτερον ἡμῖς τοῦ ἰθ' αἰῶνος ἡ ἰδέα αὕτη ὠριμάζει, μέχρις οὗ τὸ 1870 σημειοῦται ἡ πρώτη σοβαρὰ ἀπόπειρα πρὸς ἴδρυσιν τοιούτων σχολείων. Εἶναι γεγονός, ὅτι οὐ μόνον ἡ ἐν λόγῳ ἀπόπειρα, ἀλλὰ καὶ ὅλαι αἱ μετὰ ταῦτα προσπάθειαι τοῦ ἰθ' αἰῶνος πρὸς ἴδρυσιν κατηχητικῶν σχολείων, τελοῦν ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν καὶ νέου ἐξωτερικοῦ παράγοντος, ἥτοι τῆς γιγαντιαίας ἐξαπλώσεως τοῦ Κατηχητικοῦ ἢ Κυριακοῦ Σχολείου (SUNDAY'S SCHOOL) ἐν ταῖς προτεσταντικαῖς ἰδίαις χώραις. Ἡ ἐκ τῆς πλευρᾶς ταύτης ἀσκηθεῖσα ἐπίδρασις περιορίσθη εἰς ἀπλὴν ὄθησιν πρὸς καλλιέργειαν καὶ παρ' ἡμῖν παρομοίας προσπάθειας. Ἡ ἐξωθεν ἐπίδρασις ὑπῆρξε περιφερειακῆ, οὐδόλως δὲ ἔθιξε τὸν

1. Ἀξιοσημείωτον τυγχάνει τὸ γεγονός καθ' ὃ ὁ πρόεδρος τοῦ ἐν Αἰγίνῃ ὀρφανοτροφείου, ἔφορος τοῦ Ἐθν. Μουσείου καὶ ἔφορος τοῦ Κεντρικοῦ Σχολείου Σ. Μουστοξύδης διὰ τῆς ἀπὸ 11 Σεπτεμβρίου 1830 ἀναφορᾶς αὐτοῦ πρὸς τὸν ἐν Ναυπλίῳ Ὑπουργὸν ἐπὶ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Γραμματείας Ν. Χρυσόγελον ζητεῖ τὸν διορισμὸν τοῦ ἱεροδιακόνου Νικολάου Τυπάλδου ἀστικῆς ἑξήσέ ποτε εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν... καὶ ἐδείχθη πάντοτε χρηστῆς διαγωγῆς», ὡς Κατηχητοῦ εἰς τὸ Ὄρφανοτροφεῖον. Διότι οἱ ἀυτότροφοι τοῦ Ὄρφανοτροφείου, ἐκτὸς μαθητῶν τινῶν καὶ ἐπιπολαίων γυνάστων τὰς ἀποίας ἔμποροῦν νὰ προσπορισθῶσιν ἐκ τῆς διδασκομένης Κατηχέσεως εἰς τὸ Σχολεῖον τῆς Ἀλληλοδιδασκτικῆς, δὲν ἔχουν τινὰ νὰ τοὺς διδάσκῃ τὰ χριστιανικὰ χρέη των... καὶ νὰ ἐνσπεῖρῃ ἐπομένως εἰς τὰς ἀπαλὰς ψυχὰς τῶν μεираκίων τοὺς σπόρους τῆς Ἠθικῆς ἥτις εἶναι πάντοτε καθαρωτέρα καὶ στερεωτέρα, ὅταν συνοδεύεται μετὰ τὴν παραμυθευτικὴν καὶ ἐμβριθὴ τῆς θρησκείας φωνῆν». «Ὁρα Γενικὰ Ἀρχεῖα Κράτους Γραμ. Ἐκκλ. Σχολικὰ 11 Σεπτεμβρίου 1830.

Εἰς τὴν ὡς ἄνω πρότασιν ἀπήντησεν ὁ Ν. Χρυσόγελος ὅτι «θεωρῶν πόσον ὑψηλὸν εἶναι τὸ ἐπάγγελμα τοῦ μέλλοντος νὰ διδάξῃ ἄλλους τὰ τῆς θρησκείας καὶ νὰ ἐνσπεῖρῃ εἰς τὰς ἀπαλὰς τῶν μεираκίων ψυχὰς τὸν σπὸρον τῆς Εὐαγγελικῆς ἠθικῆς ἐπιθυμεῖ νὰ πληροφωρηθῇ παρ' ὁμῶν ἀκριβέστερον περὶ τῆς ἰκανότητος καὶ τῆς διαγωγῆς τοῦ προβαλλομένου ὡς ἐκ τῶν προβεβιωμένων διότι δὲν λυθάνει πύσιν δύναμιν ἔχει τὸ πρακτικὸν παρὰ δεῖγμα εἰς τὰς ψυχὰς τῶν διδασκομένων». «Ὁρα. Γ. Α. Κ. Γραμμ. Ἐκκλ. Σχολικὰ 14 Σεπ. 1830.

ἔσωτερικὸν πυρῆνα τοῦ κατηχητικοῦ σχολείου, τὸ ὁποῖον κατὰ τε τὴν μορφήν καὶ τὸ περιεχόμενον παρέμεινεν ὀρθόδοξον. Ὑπὸ τὴν ὥθησιν λοιπὸν τοῦ ἐκ προτεσταντικῆς πλευρᾶς ρεύματος² ἔξωθεν καὶ τὴν ἐπιταγὴν τῆς ὀρθοδόξου παραδόσεως ἔσωθεν, ἐμφανίζονται ἀπὸ τοῦ 1870 νέαι ἀπόπειραι πρὸς ἴδρυσιν κατηχητικῶν ἢ ἄλλως «Κυριακῶν» καλουμένων σχολείων καὶ παρ' ἡμῖν.

§ 1. Τὰ Κατηχητικὰ Σχολεῖα τῆς «Συνάξεως τῶν Πρεσβυτέρων».

Πρώτη τοιαύτη ἀπόπειρα ἐγένετο ὑπὸ τῆς «Συνάξεως τῶν Πρεσβυτέρων» —ἐταιρείας τῶν ἐγγάμων ἱερέων—συνδέσμου ἱερατικοῦ, ὅστις ἀπηρτίζετο ἐκ τῶν ἐφημερίων Ἀθηνῶν, Πειραιῶς καὶ περιχώρων καὶ ἐν τῷ ὁποίῳ συμμετεῖχον καὶ λαϊκοὶ ὡς ἐπίτιμα μέλη³.

Ὡς πρῶτον σκοπὸν αὐτῆς ἡ «Σύναξις τῶν Πρεσβυτέρων» ἔθεσε «τὴν σύστασιν Κυριακῶν σχολείων, ἐν οἷς θὰ διδάσκωνται κατὰ Κυριακὴν οἱ παῖδες τοῦ Λαοῦ τὴν θρησκείαν τῶν πατέρων αὐτῶν»⁴. Ἡ προοπτικὴ ἦτο εὐρεῖα, ἀφοῦ κατὰ τὸ Καταστατικὸν προεβλέπετο ὅπως «ἐν ἐκάστη συνεταιροῦ ἐνορίᾳ συσταίνεται Κυριακὸν σχολεῖον, ἐν τῷ ὁποίῳ ὁ πρεσβύτερος θὰ διδάσκη τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ πρὸς τοὺς παῖδας τοῦ Λαοῦ ἐν μορφῇ διηγημάτων ἐκ τῆς Παλαιᾶς καὶ νέας Διαθήκης. Ἡ διδασκαλία αὕτη θὰ ἐνεργῆται ἐν τῷ ἱερῷ Ναῷ τῆς ἐνορίας, κατὰ τὸ προσφορώτερον ἄκρον αὐτοῦ, κατὰ πᾶσαν Κυριακὴν μ.μ. εἰς ὥραν τακτικῶς ὠρισμένην. Ἡ διδασκαλία ἄρχεται πάντοτε ἀπὸ συντόμου καὶ κατανοητικῆς δεήσεως πρὸς τὸν "Ὑψιστον, τὴν ὁποῖαν θέλουσι προῖόντος τοῦ χρόνου διδάχθῃ καὶ οἱ παῖδες νὰ συναπαγγέλωσι μετὰ τοῦ πρεσβυτέρου»⁵.

Καὶ περὶ τοῦ τρόπου διδασκαλίας ἐπρονόει τὸ Καταστατικὸν καθὼς καὶ περὶ τῆς διοικήσεως καὶ τῆς περαιτέρω ἐπεκτάσεως τῶν Κυριακῶν τούτων σχολείων. Οὕτω: «οἱ παῖδες διαιροῦνται κατὰ δεκάδας καὶ μελετῶσιν ὑπὸ τὴν ἐπιστάσιαν τοῦ μεγαλύτερου καὶ τοῦ μᾶλλον προοδευμένου συμμαθητοῦ αὐτῶν τὸ κατὰ τὴν προηγουμένην Κυριακὴν μάθημα. Οἱ μὴ δυνάμενοι νὰ ἀναγινώ-

2. Ἡ ἐν λόγῳ ἐπίδρασις εἶναι ἀναντίρρητος. Ἐνδεικτικῶς σημειοῦμεν ὅτι οἱ δύο πρωτεργάται τῆς κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦτον κατηχητικῆς κινήσεως, ὁ Παῦλος Καλλιγᾶς καὶ ὁ Γεώργιος Μακρῆς εὐρίσκοντο εἰς ἐπαφὴν μὲ τὴν προτεσταντικὴν Ἐκκλησίαν καὶ εἶχον γνωρίσει ἐγγύτατα τὴν περὶ τὸ Κατηχητικὸν Σχολεῖον δρᾶσιν αὐτῆς.

3. Ἡ Σύναξις τῶν Πρεσβυτέρων συσταθεῖσα τῇ 6ῃ Ὀκτωβρίου 1870 ἀπετελεῖτο ἀπὸ 44 πρεσβυτέρους τῶν Ἀθηνῶν Πειραιῶς, Κηφισιάς καὶ Ἀμαρουσίου ἔθεσεν ὡς σκοπὸν τὴν χριστιανικὴν παρὰ τῇ κοινωνίᾳ δρᾶσιν τῶν μελῶν αὐτῆς ἀφ' ἐνὸς καὶ τὴν ἠθικὴν καὶ ὕλικὴν ἐξύψωσιν τυῦ ἐφημερίου ἐξ ἐτέρου.

4. Βλ. ἰδρυτικὸν αὐτῆς δημοσιευθὲν παρὰ Νικολάου Παπαδοπούλου, πρωτοπρεσβυτέρου ἐν Περίῳδ. «Ἐκκλησιαστικὸν Βῆμα» Ἔτος 1954 σελ. 14 καὶ φυλ. «Σύναξις Πρεσβυτέρων» Ἐταιρία τῶν ἐγγάμων ἱερέων τῆς ἐλευθέρας καὶ δούλης Ἑλληνικῆς φυλῆς «Κυριακὰ Σχολεῖα—Κοσμικοῦ Κλήρου ἀνθρώπως. Ἀθήνησιν 1870. Ἐκ τοῦ τυπογραφείου τῆς Θέμιδος.

5. Ἐνθ' ἀνωτέρω σελ. 15.

σκωσιν, ἀποτελοῦσιν ἰδιαιτέρας δεκάδας πρὸς τὰς ὁποίας οἱ δοκιμώτεροι τῶν μαθητῶν ἀναγινώσκουσιν ἀκριβῶς καὶ ἐπανειλημμένως μάθημα. Μετὰ ταῦτα συναθροίζονται ὅλοι οἱ μαθηταὶ εἰς ἓν, ἵνα ὁ πρεσβύτερος ὑποβάλη κατὰ τύχην εἰς τινὰς ἐξ αὐτῶν ἐρωτήσεις σαφεῖς καὶ συντόμους ἐπὶ τοῦ μελετηθέντος μαθήματος, προσέχων ἵνα αἱ ἀπαντήσεις εἰσὶ κατὰ ἔννοιαν καὶ οὐχὶ κατὰ γράμμα. Ἀκολούθως ὁ πρεσβύτερος ἀναπτύσσει τὸ μάθημα τῆς Κυριακῆς διὰ πάσης σαφηνείας, ἀπλότητος καὶ θρησκευτικῆς χάριτος, μεθ' ὃ ἀναγινώσκων σύντομον εὐχὴν ἀπολύει τοὺς μαθητάς του.

»Μετὰ τριῶν ἐτῶν τοιαύτην διδασκαλίαν, ἐὰν ὑπάρχωσι πλείονες ἐν τῷ αὐτῷ Ναῷ πρεσβύτεροι συνέταιροι, δύνανται νὰ σχηματισθῶσι τῇ ἐγκρίσει τῆς διοικητικῆς ἐπιτροπῆς κατὰ δύο διαφόρους ὥρας τάξεις παιδῶν ἐλάσσονος μὲν ἡλικίας τῶν δέκα ἐτῶν δι' ἀμφοτέρα τὰ γένη, μείζονος δὲ ἡλικίας διὰ τὰ ἄρρενα. Ἐν τῇ ἀνωτέρω τάξει εἶναι δεκτοὶ ὅσοι ἠκολούθησαν τοῦλάχιστον ἐπὶ διετίαν τὰ μαθήματα τῆς μικροτέρας, διδάσκεται δὲ ἐν αὐτῇ ἀπλῆ δογματικὴ κατήχησις καὶ οἰκειοῦνται οἱ παῖδες πρὸς τὴν μελέτην τῶν Γραφῶν. Ἐν περιπτώσει αὐστηρῶς δικαιολογημένου κωλύματος τοῦ ἐν τῇ ἑταιρείᾳ πρεσβυτέρου τῆς ἐνορίας, κατ' ἐγκρισιν αὐτοῦ, διορίζεται ὑπὸ τῆς διοικητικῆς ἐπιτροπῆς ἢ κατὰ τόπους ἀντιπροσώπου αὐτῆς ἕτερος ἄμισθος διδάσκαλος ἐκ τῶν περὶ τὰ Θρησκευτικὰ δοκίμων μελῶν τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, προτιμωμένων ἐπὶ ἴσης ἱκανότητος ὑποψηφίων τῶν ἐγγάμων.

»Διὰ τοὺς ἀγραμμάτους παῖδας θὰ συστηθῇ καθ' ἑτέραν ὥραν ἐν παραρτήματι τοῦ Ναοῦ ἰδιαιτέρα τάξις, ὅπως διδάσκηται ἐν αὐτῇ ἀνάγνωσις, γραφὴ καὶ ἀπλὴ ἀριθμητικὴ ὑπὸ τακτικοῦ καὶ ἀμισθοῦ ἀναπληρωτοῦ τοῦ πρεσβυτέρου, διοριζομένου ὑπὸ τῆς διοικητικῆς ἐπιτροπῆς κατὰ προτίμησιν ἐκ τῶν ἐπιτίμων τῆς ἑταιρείας μελῶν.

»Διὰ τὰ Κυριακὰ σχολεῖα τῆς ἑταιρείας συγκροτεῖται ἐν ἐκάστη πόλει ἢ χωρίῳ ἐφορεία ἐκ τριῶν ἢ καὶ πλείονων ἐπιτίμων μελῶν, διοριζομένων ὑπὸ τῆς διοικητικῆς ἐπιτροπῆς. Ἡ ἐφορεία ἐπισκέπτεται ἀπαξ τοῦλάχιστον κατὰ διμηνίαν τὰς παραδόσεις τῶν Κυριακῶν σχολείων, κατὰ δὲ τὴν τετάρτην ἡμέραν τῆς ἑβδομάδος τοῦ Πάσχα συνέρχεται ἡ ἐφορεία μετὰ τῶν διδασκόντων πρεσβυτέρων (ἐν Ἀθήναις δὲ παρούσης καὶ τῆς διοικητικῆς ἐπιτροπῆς καθὼς καὶ ἐν ταῖς λοιπαῖς μητροπόλεσιν ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ ἀντιπροσώπου αὐτῆς πρὸς ἐπιθεώρησιν τῆς ὅλης κατὰ τὴν προηγουμένην ἑταιρικὴν περίοδον προόδου τῶν μαθητῶν καὶ ἵνα μεταξὺ αὐτῶν ὁρισθῶσιν οἱ ἐν ἐπιμελείᾳ καὶ θρησκευτικῇ ἀναπτύξει διαπρέψαντες κατὰ τὰς ἐκάστοτε κρατούμενας σημειώσεις ὑπὸ τε τῶν πρεσβυτέρων καὶ τῆς ἐφορείας.

»Κατὰ τὴν Κυριακὴν τοῦ Ὁωμᾶ τελεῖται ἡ μεγάλη τῆς ἑταιρείας ἑορτὴ. Καθ' ὥραν 2 μ.μ. τῆς ἡμέρας ταύτης οἱ ἐν τοῖς Κυριακαῖς σχολείοις φοιτήσαντες προσέρχονται μετὰ τῶν γονέων καὶ οἰκείων αὐτῶν εἰς τὸν εὐρύτερον τῆς πόλεως ἢ χωρίου Ναόν. Μετὰ προηγουμένην δὲ πρὸς τὸν Ὑψιστον σύντομον καὶ

κατανυκτικὴν εὐχαριστίαν, ἀνακοινοῦνται κατὰ πρῶτον τότε τὰ ὀνόματα τῶν διαπρεψάντων τοῦ παιδῶν Λαοῦ καὶ διανέμονται αὐτοῖς βραβεῖα φιλοτιμίας ἀνάλογα τῶν πόρων τῆς ἑταιρίας καὶ τοῦ πνευματικοῦ αὐτῆς σκοποῦ, ἐν Ἀθήναις μὲν ὑπὸ τῆς διοικητικῆς ἐπιτροπῆς, ἐν ταῖς μητροπόλεσι δὲ τῶν λοιπῶν ἐκκλησιαστικῶν περιφερειῶν ὑπὸ τοῦ ἀντιπροσώπου τῆς διοικητικῆς ἐπιτροπῆς, ἀλλαχοῦ δὲ ὑπὸ τοῦ διδάσκοντος πρεσβυτέρου.

»Σχηματίζεται εἰδικὸν ταμεῖον διὰ τὴν ἔκδοσιν τῶν προσηκόντων τοῖς Κυριακοῖς Σχολεῖοις βιβλίων καὶ τὴν δωρεὰν διανομὴν αὐτῶν πρὸς τοὺς μαθητευομένους»⁶.

Τὴν προσπάθειαν ταύτην συνέτρεξε μεγάλως ἡ ἀθηναϊκὴ κοινωνία. Ἀπὸ τῶν ἐπιτίμων μελῶν τῆς «Συνάξεως τῶν Πρεσβυτέρων», ἐγκρίτων ἀθηναίων, μέχρι καὶ τῶν εὐσεβῶν Κυριῶν, ἄτινες ἀπετέλουν τὰ μέλη τῶν ἐφορειῶν τῶν Κυριακῶν τούτων σχολείων, ἐνθουσιώδης ὑπῆρξεν ἡ συμπαραστάσις. Τὸ πρῶτον Κυριακὸν σχολεῖον ἐλειτούργησεν ἐν τῷ Ναῷ τῆς ἁγίας Εἰρήνης τὴν 25ην Ὀκτωβρίου 1870 ἐξ ἑκατὸν περίπου παιδῶν, διδασκομένων ὑπὸ τοῦ ἐφημερίου τοῦ Ναοῦ στοιχειώδη κατήχησιν. Μετὰ δύο ἑβδομάδας ἤρξατο καὶ ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἁγίου Γεωργίου (Καρύτση), τὴν δ' ἀκόλουθον Κυριακὴν εἰς πάντας σχεδὸν τοὺς ναοὺς, ἐκτὸς ἐκείνων, ἐν οἷς ἐφημέριοι ἦσαν ἱερομόναχοι. Ἡ διδασκαλία συνίστατο εἰς τὴν μελέτην διαφόρων διηγῆσεων εἰλημμένων ἐκ τῆς Ἀγίας Γραφῆς καὶ εἰς τὴν ἐρμηνείαν τῆς ἀποστολικῆς καὶ εὐαγγελικῆς περικοπῆς ἐκάστης Κυριακῆς. Βοηθητικὸν βιβλίον ἐχρησιμοποιήθη τὸ βιβλίον διηγημάτων τῆς Γραφῆς τὸ ὑπὸ Λ. Μελά, ἐγκρίσει τῆς Ἱερᾶς Συνόδου ἐκδοθὲν χάριν τῶν κατωτέρων σχολείων. Διὰ δὲ τὰς προσευχάς, δι' ὧν ἐγίνετο ἡ ἔναρξις τοῦ μαθήματος, αἱ ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως ἐγκρίσει τῆς Ἱ. Συνόδου ἐκδοθεῖσαι «Χριστιανικαὶ δεήσεις πρὸς οἰκοδομὴν τῶν ἑλληνοπαίδων»⁷.

Ἀτυχῶς ὅμως ἡ πρώτη καὶ εὐοίωνος αὕτη προσπάθεια ὑπῆρξεν βραχύβιος, διότι ἡ χολωθεῖσα, δι' εὐνοήτους λόγους, μερὶς τῶν ἀγάμων κληρικῶν, ἦτις εἶχεν ἐξαιρεθῆ τῆς ἐξ ἐγγάμων ἀποκλειστικῶς ἱερέων ἀποτελουμένης «Συνάξεως», διέβαλε τὴν γενικὴν τοῦ ἱερατικοῦ τούτου συνδέσμου προσπάθειαν ὡς «ἀντιπειθαρχικὴν καὶ ὑποπτον». Εἶναι πρέπον νὰ λεχθῆ, ὅτι ἡ διάκρισις μεταξὺ ἐγγάμου καὶ ἀγάμου Κλήρου καὶ ἡ ἐξαίρεσις τοῦ τελευταίου ἐκ τῆς ἀναγεννητικῆς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ μας προσπαθείας ταύτης ὑπῆρξεν ἄστοχος καὶ ἐπισφαλής. Ἡ καιρία δὲ ἀνάμιξις τοῦ Παύλου Καλλιγᾶ,—γνωστοῦ διὰ τὴν

6. Βλ. «Σύναξις Πρεσβυτέρων Ἑταιρία Ἐγγάμων Ἱερέων τῆς ἐλευθέρας καὶ δούλης Ἑλληνικῆς Φυλῆς. Κυριακὰ Σχολεῖα Κοσμοικῶ Κλήρου ἀνόρθωσις» Ἀθήνησι 1870 σελ. 15-17.

7. Βλ. Παρθενίου Πολάκη, «Πρῶται ἀπόπειραι πρὸς ἀνόρθωσιν τοῦ ἐφημεριακοῦ Κλήρου». Περιοδ. «Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος» Τόμος ΚΑ' (1922) σελ. 453.

8. Βλ. Παρθενίου Πολάκη, «Πρῶται ἀπόπειραι πρὸς ἀνόρθωσιν τοῦ Ἐφημεριακοῦ Κλήρου» Περιοδ. «Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος» Τόμ. ΚΑ' (1922) σελ. 503-508.

συμπάθειαν αὐτοῦ πρὸς τὸν Προτεσταντισμόν, παρὰ τὸ ἀναμφισβήτητον αὐτοῦ κύρος, τὸ ὅποιον εἰς τὴν προσπάθειαν ταύτην προσέφευγεν,—ἐξέθεσε τὴν ὄλην κίνησιν εἰς τὰς ὑποψίας καὶ τὰς διαβολάς. Ἀποτέλεσμα δὲ τῶν διαβολῶν τούτων ὑπῆρξεν ἡ δι' ἀποφάσεως τοῦ μητροπολίτου Ἀθηνῶν Θεοφίλου Βλαχοπαπαδοπούλου (1862-1871)¹⁰ διάλυσις τῆς «Συνάξεως». Ἡ διδασκαλία τῶν παιδῶν καὶ ἡ ἐνδειξις στοργῆς καὶ ἀγάπης πρὸς τοὺς ἐνδεδεῖς συλλειτουργούς, ἔγραφεν ὁ μητροπολίτης, ἔτυχε πλήρους ἐπιδοκιμασίας καὶ θερμοτάτων εὐχῶν. «Πλὴν δυστυχῶς ἡ ἐπιγενομένη κατόπιν μονομερῆς διατύπωσις καὶ ἀνάπτυξις τῆς ἀπλουστάτης ταύτης ἰδέας, ὑπερβᾶσα τοὺς ὅρους, ὑφ' οὓς καὶ μόνους ἠδύνατο αὕτη, ἴν' ἀξιοῖ τῆς ἐπιδοκιμασίας καὶ προστασίας τῆς Ἐκκλησίας, ἀνέτρεψε τὴν ἀγαθὴν αὐτῆς ἀρχικὴν βᾶσιν, λαβοῦσα χαρακτῆρα ὅλως ἀσυμβίβαστον πρὸς τὸν προορισμὸν ἐν γένει τοῦ κληρικῶν, καὶ τὴν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἰδίως θέσιν τῶν πρεσβυτέρων»¹¹.

9. Βλ. Π. Μπρατσιώτου, μνημ. ἄρθρον σελ. 35.

10. Βλ. Κ. Κούρκουλα, «Ἀρχιεπίσκοποι Ἀθηνῶν» Σύντομον ἱστορικὸν σημείωμα. Περιοδ. «Ἀνάπλασις» Τόμ. 1953, σελ. 141-142.

11. Καὶ τὸ ἔγγραφο συνεχίζει: Ἐκ τῆς ἀπλῆς λοιπὸν ταύτης προτάσεως καὶ προθέσεως τοῦ διδάσκειν τοὺς παῖδας κατὰ τὰς Κυριακάς, ἐγενήθη παραδόξως τακτικὴ τις καὶ ἀνεξάρτητος ἐταιρία τῶν ἐγγάμων ἱερέων τῆς ἐλευθερίας καὶ δούλης ἐλληνικῆς φυλῆς, διοικουμένη ὑπὸ ἰδίου καταστατικῶν, αὐτονομίῳ ὑπ' αὐτῶν συναχθέντος τε καὶ κυρωθέντος, ἐναντίον ὅλως εἰς τὴν ἔννομον τάξιν τῆς ἐκκλησίας καὶ τοὺς εἰδικούς νόμους τῆς πολιτείας. Ἐν τῷ καταστατικῷ τούτῳ τῷ ἐπικαλουμένῳ Σύναξις τῶν πρεσβυτέρων, οἱ πρεσβύτεροι οὗτοι ἐγγράφουσιν, ὡς κυρίαρχοι καὶ αὐτοκυβέρνητοι, μέλη τακτικὰ καὶ ἐπίτιμα τῆς Ἐταιρίας αὐτῶν, πάντα ἐν γένει ὀρθόδοξον χριστιανόν· συνέρχονται ὡς ἀνεξάρτητοι πολῖται, εἰς γενικὰς καὶ τοπικὰς συνελεύσεις καὶ δὴ ἐντὸς τῶν ἱερῶν ναῶν· ἀποφασίζουσιν ἐν αὐταῖς, ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτῶν ἐξουσίᾳ, ἐπὶ παντὸς ζητήματος ἀφορῶντος τὴν πρόδον τῆς Ἐταιρίας, ἐφ' ὅλων τῶν περιστασέων, περὶ ᾧ ἐπρονόησεν, ἢ καὶ σιωπᾷ τὸ παρὸν καταστατικόν· ἡ διοικητικὴ ἐπιτροπὴ ἐκάστης ἐκκλησιαστικῆς περιφερείας, ὡς τις ἀρχὴ ἀνεξάρτητον ἔχουσα δικαιοδοσίαν, διορίζει ἀντιπροσώπους τῆς πρὸς διὰ δόσιν τῶν ἀρχῶν τῆς Ἐταιρίας· ὁ πρεσβύτερος τῆς διοικητικῆς ἐπιτροπῆς εἶναι ὁ εἰσηγητὴς τῶν μέτρων τῶν ἀφορῶντων τὴν περαιτέρω ἐπίδοσιν τῆς Ἐταιρίας, καὶ ἐπιμελεῖται ἰδιαίτερος τὴν μεταξὺ τῶν ἀπανταχοῦ μελῶν τῆς Ἐταιρίας ἀδελφικῆς ἀρμονίας· κατὰ τὰς γενικὰς καὶ τοπικὰς συνελεύσεις τῆς Ἐταιρίας ἀνταλλάσσονται μετὰ τῶν μελῶν ἰδέαι ἀγάπης καὶ ἀδελφότητος ἐν Χριστῷ, καὶ ὑποβάλλονται πληροφορίαι περὶ τῶν μέσων πρὸς περαιτέρω θρησκευτικὴν ἀνάπτυξιν· οἱ ἐν Ἀθήναις καὶ εἰς τὰς μητροπόλεις τῶν λοιπῶν ἐκκλησιῶν μεταβαίνοντες διὰ τὰς γενικὰς καὶ τοπικὰς συνελεύσεις ἐξοχικοὶ συνεταῖροι, φιλοξενουῦνται ὑπὸ τῶν ἐπιχωρίων συνεταίρων ὅπως εἰσέλθῃ τις εἰς τοὺς κόλπους τῆς Ἐταιρίας, ἀπαιτεῖται γὰρ συναγῆ μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῆς διοικητικῆς τῆς ἐταιρίας ἐπιτροπῆς, ἔγγραφο ἰδιωτικὸν εἰς διπλοῦν, δι' οὗ γὰρ παραδέχεται τὸν καταστατικὸν νόμον αὐτῆς· σχηματίζεται εἰδι-

Ἄνάστατος ἡ ἀθηναϊκὴ κοινωνία ἐκ τοῦ ἐγχειρήματος τούτου τοῦ γηραιοῦ μητροπολίτου Θεοφίλου ἐκινήθη πρὸς διάσωσιν τῶν Κυριακῶν Σχολείων. Ἀλλεπάλληλοι συνεδριάσεις ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ διαπρεποῦς νομομαθοῦς Παύλου Καλλιγᾶ (1814-1896)¹², εἰς ἃς συμμετεῖχον πλὴν ἄλλων καὶ ὁ Μ.

κὸν ταμεῖον διὰ τὴν ἔκδοσιν προσηκόντων τοῖς Κυριακοῖς σχολεῖοις βιβλίων, καὶ διὰ τὴν περαιτέρω θρησκευτικὴν μόρφωσιν τῶν ὑποτρόφων τῆς εταιρίας· πρὸς δὲ ἡ εἰρὰ αὐτῆς τῆς συνάξεως τῶν Ὁρθοδόξων πρεσβυτέρων ἐπιφυλάσσεται νὰ τακτοποιῇ καὶ τοὺς περὶ συνάξεων λογαριασμοὺς αὐτῆς, ὑπὸ εἰδικῶν ἐν Λογδίνῳ μαθηματικῶν... κλπ. κλπ. Τοιαῦται αἱ πρωτοφανεῖς κυριώτεραι διατάξεις νόμου καταστατικοῦ Ὁρθοδόξων πρεσβυτέρων, χάριν ἀπλῆς διδασκαλίας τῶν παίδων κατὰ τὰς Κυριακάς. Τὸν καταστατικὸν λοιπὸν τοῦτον καλούμενον νόμον τῆς συνάξεως τῶν πρεσβυτέρων, πάντα φέροντα ἐν ἑαυτῷ τὰ χαρακτηριστικὰ σημεῖα εταιρίας συγκεκριμένης ἐκ παντὸς ἄλλου ἢ ἐκ κληρικῶν τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας· προδίδοντα πνεῦμα καὶ τάσεις ἐναντίας τῆ ὀφειλομένης πειθαρχίας καὶ κανονικῆς ὑποταγῆς τῶν κληρικῶν εἰς τοὺς κανονικοὺς αὐτῶν προισταμένους, τοὺς ἐπισκόπους οὐς οὐδ' ἅπαξ κἂν λαμβάνει ὑπ' ὄψιν ὡς ὑπάρχοντάς του τῆς γῆς· ὀλιγωροῦντα τῶν ἱερῶν κανόνων τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, κελευόντων τοὺς πρεσβυτέρους μὴδὲν ἐπιτελεῖν ἄνευ γνώμης τοῦ Ἐπισκόπου, χάριν τῆς ἐνότητος τῆς Ἐκκλησίας, διατελεῖν δ' αὐτοὺς ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τῶν ἰδίων αὐτῶν ἐπισκόπων χάριν τῆς εἰρήνης Αὐτῆς, καὶ μὴ ἀποσχίζεσθαι ἀπ' αὐτῶν, μὴδὲ κατ' αὐθάδειαν ἀφηνιάζειν· ἀντικείμενον εἰς τὸ πνεῦμα καὶ τὰς παραδόσεις τῆς Ἐκκλησίας μὴδεμίαν παραδεχομένης διαφορὰν ὡς πρὸς τὴν ἐνέργειαν καὶ τὸν ζῆλον καὶ τὴν ἀγάπην, μεταξύ ἐγγάμων καὶ ἀγάμων κληρικῶν, διασχίζοντα τὴν Ἐκκλησίαν καὶ ἐνοσπεύοντα τὴν διαίρεσιν, τὴν δυσπιστίαν καὶ τὴν λαοφθόρον ἔριν ἀνά μέσον τῶν μελῶν τῆς μιᾶς, Ἀγίας, Καθολικῆς καὶ Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας· ἀντικυρὸς ἀντίθετον εἰς τοὺς νόμους τῆς πολιτείας, μὴ ἐπιτρέποντας τὴν ἀνεξάρτητον μὴδ' αὐτῆς τῆς ὑπερτάτης ἐκκλησιαστικῆς ἀρχῆς σχέσιν πρὸς ἄλλοδαπούς· ἀποδεικνύοντα τάσεις καὶ σκοποὺς ὅπως ἄλλοτρίους πρὸς τὰ αὐστηρὰ καὶ ἀκριβῶς διαγεγραμμένα καθήκοντα τῶν κληρικῶν, ὡς ἐπιλαμβανόμενον ἐκτὸς τῶν φανερῶν καὶ γνωστῶν, καὶ ἀντικειμένων ἄλλων ἀγνώστων καὶ ἀποκρῦφων, ἃ ρητῶς λέγει ὅτι ἀποσιωπᾷ· ἐξερχόμενον ὅπως τοῦ ὀρισμένου κύκλου, ὃν διαγράφουσι τῷ κλήρῳ οἱ κανόνες τῆς Ἐκκλησίας καὶ οἱ νόμοι τῆς πολιτείας καὶ ἰδιοποιούμενον παρανόμως δικαιώματα καὶ καθήκοντα ἀνήκοντα ἀποκλειστικῶς τῇ πολιτεῖα καὶ τῇ ἀνωτάτῃ ἐκκλησιαστικῇ ἀρχῇ· περὶ δημοσίας τοῦ λαοῦ ἐκπαιδεύσεως καὶ τῆς θρησκευτικῆς νομίμου μορφώσεως· τὸν καταστατικὸν τοῦτον νόμον τῆς συνάξεως τῶν πρεσβυτέρων καταγγέλλων, διὰ τοὺς ἀνωτέρω λόγους, ὡς γέννημα καὶ προῖον ἰδεῶν μὴδὲν ἔχουσῶν κοινὸν πρὸς τὴν καθόλου τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας καὶ τοῦ ἔθνους παράδοσιν χρώμενος τῇ δυνάμει, ἣν παρὰ τῶν νόμων καὶ τῶν ἱερῶν κανόνων ἔχων λαβῶν, κηρύσσω ἔκνομον καὶ ἀντικανονικόν, καὶ ὡς τοιοῦτον ἄκυρον καὶ μὴ ὄντα. Κοινωνοὺς δὲ τούτων ἀπάντων καθιστάς τὴν τε ἀρμοδίαν πολιτικὴν ἐξουσίαν καὶ τὴν ἀνωτάτην τοῦ ἔθνους ἐκκλησιαστικὴν ἀρχήν, ἀγγέλλω ταῖς πᾶσιν ὅτι, πεπορθῶς καὶ κακοβουλίας, πάντα πρεσβύτερον μετέχοντα εἰς τὸ μέλλον τῆς ἀντικανονικῆς καὶ ἐκνόμου ταύτης εταιρίας, καθιστῶ προσωπικῶς ὑπεύθυνον ἐπὶ μελετημένῃ παραβάσει τῶν νόμων τῆς πολιτείας καὶ τῶν ἱερῶν κανόνων τῆς Ἐκκλησίας, ἐπιφυλασσόμενος, ἵνα ἐφαρμώσω κατ' αὐτοῦ ἀρμοδίως ὅ,τι ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ οἱ κανόνες τῆς Ἐκκλησίας καὶ οἱ νόμοι τῆς πολιτείας κελεύουσιν».

12. Παν. Μπρατσιώτου, «Ὁ Παῦλος Καλλιγᾶς ὡς χριστιανὸς καὶ ἐπιστήμων» Περιοδ. «Θεολογία» Τόμ. ΚΒ' (1951) σελ. 26-39.

Ρενιέρης και ὁ Α.Δ. Κυριακός, συνεκροτήθησαν πρὸς μελέτην τῆς δημιουργηθείσης καταστάσεως. Ἐπιτροπαὶ ἀπεστάλησαν παρὰ τῷ Μητροπολίτῃ πρὸς συνεννόησιν. Ἐκκλήσεις καὶ παράπονα διευτυποῦντο πολλαχόθεν ἀλλ' ἄνευ ἀποτελέσματος. Ματαίως ὑπεμνήσθησαν εἰς τὸν μητροπολίτην Θεόφιλον οἱ θερμοὶ λόγοι δι' ὧν, ἐν ἐγγράφῳ αὐτοῦ ὑπὸ ἡμερομηνίαν 7 Νοεμβρίου 1870, εἶχεν ἐκφρασθῆ περὶ τῆς «Συνάξεως», πρὸς ἣν μεταξὺ ἄλλων ἔγραφεν: «Ἡ ψυχὴ μου εἶναι ὀλόκληρος ἐν τῷ ἔργῳ ὑμῶν, ἵνα μεταδώσῃ αὐτῷ τῆς παρερχομένης μεγάλης γενεᾶς τὴν κληρονομίαν. Ὅταν οἱ ἐν τῷ ἱερῷ προκάτοχοί σας μετέδιδον πρὸς τοὺς πιστοὺς τὸ σῶμα καὶ τὸ αἷμα τοῦ Χριστοῦ ὑπὸ τὰς ἐχθρικὰς σφαῖρας, δὲν ἐσκόπουν νὰ δημιουργήσουν ἡμέρας ὀκνηρᾶς ἐλευθερίας. Εἴσθε οἱ φυσικοὶ διδάσκαλοι τοῦ λαοῦ. Τὰ Κυριακὰ σας Σχολεῖα ἔσσονται εἰσαγωγὴ εἰς τὴν πνευματικὴν ἐργασίαν, τὴν ὁποίαν πανταχόθεν οἱ παρόντες καιροὶ περιμένουσιν ἐκ τοῦ Ἱεροῦ».

Ἡ ἐμμονὴ τοῦ Θεοφίλου ἦτο πείσμων, καὶ οἱ ἱερεῖς ἠναγκάσθησαν νὰ συμμορφωθοῦν πρὸς τὴν διαταγὴν τοῦ Μητροπολίτου διαλύσαντες τὴν «Σύναξιν». Τὰ λαϊκὰ ὅμως μέλη συνεδριάζοντα ἐν τῷ ξενοδοχείῳ τῆς Μεγάλης Βρετανίας ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Παύλου Καλλιγᾶ ἐσυνέχισαν τὸν ἀγῶνα¹³, ἐπεξηγήσαντες καὶ ἐγγράφως τοὺς σκοποὺς τῶν Κυριακῶν σχολείων, ἀλλ' ὁ μητροπολίτης ἀπέριψε τὴν προσφυγὴν, ἀρνηθεὶς τὴν σκοπιμότητα τῶν σχολείων τούτων. «Αἱ προφορικαὶ καὶ γραπτὰ αὐταὶ δηλώσεις τοῦ μητροπολίτου— παρατηρεῖ ὁ ἱστορικός, Ἀρχιεπίσκοπος Χρυσόστομος Παπαδόπουλος¹⁴,—καὶ ἡ ἀπροκάλυπτος ἐπίθεσις κατὰ τῶν Κυριακῶν Σχολείων, πάντων δὲ μάλιστα ἡ ἄρνησις εἰς τοὺς λαϊκοὺς τοῦ δικαίωματος τοῦ φροντίζειν περὶ τῆς θρησκευτικῆς μορφώσεως τῶν παιδῶν καὶ περὶ τῆς ἀνορθώσεως τοῦ Κλήρου, προὔξεν ἡσαν λίαν δυσάρεστον ἐντύπωσιν. Συνεκροτήθη δὲ τῇ 30 Μαρτίου 1871 δευτέρα συνεδρίασις τῶν λαϊκῶν μελῶν τῆς Συνάξεως, ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ καὶ ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Παύλου Καλλιγᾶ, ἀνεκοινώθησαν τὰ μεταξὺ ἐπιτροπείας καὶ μητροπολίτου προφορικῶς καὶ γραπτῶς ἀνταλλαγέντα, συνεζητήθη διὰ μακρῶν ἡ θλιβερὰ στάσις τοῦ μητροπολίτου Ἀθηνῶν, ἣτις ἀπεδείχθη ἐπιβλαβεστάτη διὰ τὴν θρησκευτικὴν τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας κατάστασιν. Ἡ συζήτησις διεξαχθεῖσα ὑπὸ διαπρεπεστάτων ἀνδρῶν ἐθίξε τὴν ὅλην κατάστασιν τῆς Ἐκκλησίας καὶ τὴν θέσιν αὐτῆς ἐν τῷ ἑλληνικῷ Κράτει καὶ ἀπεπειράθη μὲν νὰ ἐξακολουθήσῃ ἡ αὐτὴ Ἐπιτροπεὶα τὰς ἐνεργείας αὐτῆς παρὰ τῇ Κυβερνήσει ἀλλὰ δυστυχῶς, ἔνεκα τῆς ἐπιμονῆς τοῦ μητροπολίτου ἡ «Σύναξις τῶν Πρεσβυτέρων» διελύθη ἐπὶ ἀνεπανορθώτῳ ζημίᾳ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ἣτις πρῶτην φοράν εἶδε τοιοῦτον ζῶηρόν ἐνδιαφέρον τῆς κοινωνίας πρὸς θρησκευτι-

13. Βλ. «Σύναξις Πρεσβυτέρων. Συνέλευσις τῶν ἐπιτίμων μελῶν Πρακτικὰ τῆς συνιδρύσεως τῆς 7ης Μαρτίου 1871, στενογραφηθέντα ὑπὸ Ν. Τσιγκάρη». Ἐν Ἀθήναις 1871. Ἐκ τοῦ Τυπογραφείου τῆς Θεμίδος.

14. Βλ. Χρυσόστομο Παπαδόπουλου, Ἐνθ' ἀνωτέρω σελ. 86.

κὴν ἀνάπτυξιν τοῦ λαοῦ καὶ ἀνόρθωσιν τοῦ Κλήρου», τὰς συνεπείας δὲ τῆς μεταιώσεως τῆς πρώτης σπουδαίας ἀποπείρας πρὸς ἀνάστασιν τοῦ ἡφμεριακοῦ κλήρου δοκιμάζομεν ἰσχυρῶς μέχρι σήμερον»¹⁵.

§ 2. Τὸ Κατηχητικὸν Σχολεῖον τῆς «Ἀγάπης».

Τὸ μητροπολιτικὸν πλῆγμα κατὰ τοῦ Κατηχητικοῦ Σχολείου ὑπῆρξε βαρὺ. Εὐτυχῶς, ὅμως, δὲν ὑπῆρξε θανάσιμον, διότι ἡ ἰδέα τοῦ Κατηχητικοῦ Σχολείου διετηρήθη μεταξύ ὠρισμένων ἐμπνευσμένων ἀνδρῶν, οἱ ὅποιοι εὔρον τὴν εὐκαιρίαν, ὅπως ἀναστήσουν καὶ πάλιν τὴν ἰδέαν ταύτην¹⁶. Ἡ ὁμὰς αὕτη, ἔχουσα ἐπὶ κεφαλῆς τὸν Κωνσταντῖνον Διαλησμᾶν (1855-1921)¹⁷, ἤρξατο ἀπευθύνουσα ἀπὸ τῶν στηλῶν τοῦ περιοδικοῦ «Ἀγάπη» καὶ δὴ καὶ ἀπὸ τοῦ Μαΐου 1893 ἐκκλήσεις, ἐπὶ τῇ ἐλπίδι ὅτι «ἀπὸ τοῦ προσεχοῦς Σεπτεμβρίου θὰ λειτουργήσῃ κατὰ πᾶσαν Κυριακὴν 10-12 π.μ. Κυριακὸν σχολεῖον διὰ τοὺς ἀπόρους παῖδας καὶ τὰς ἐργάτιδας τῶν ἐργοστασίων»¹⁸.

«Ἐξेमισθώθη ἀπὸ τοῦδε μεγάλη αἴθουσα—ἀνέφερεν ἡ σχετικὴ ἀγγελία—δυναμένη νὰ περιλάβῃ περὶ τοὺς 400 ἀκροατάς, ἵνα παρασκευασθῇ καταλλήλως ὅπως, ἀπὸ τοῦ προσεχοῦς Σεπτεμβρίου, γίνωνται ἐν αὐτῇ πρὸς τὸν λαὸν καθ' ἐκάστην ἑσπέραν θρησκευτικὰ μαθήματα, κατὰ πᾶσαν δὲ Κυριακὴν χρησιμεύσῃ ὡς Κυριακὸν Σχολεῖον διὰ τοὺς ἀπόρους παῖδας καὶ τὰς ἐργάτιδας τῶν ἐργοστασίων. Εἰς τὰ ἑσπερινὰ μαθήματα θὰ ἐρμηνεύηται τὸ θεῖον Εὐαγγέλιον. Εἰς δὲ τὰ Κυριακὰ σχολεῖα θὰ διδάσκωνται ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ ἐπὶ ὠρισμένων ποιημάτων καὶ ὄλος ὁ εὐαγγελικὸς νόμος. Διὰ τὴν ἐπίπλωσιν τῆς αἰθούσης καὶ τὴν πληρωμὴν τῶν ἐνοικίων καὶ τὴν ἀμοιβὴν τοῦ μουσικοδιδασκάλου, ὅστις καὶ μόνος θὰ εἶναι ἔμμισθος, ἀνοίγεται κατάλογος συνδρομητῶν, ἐν τῇ «Ἀγάπῃ»¹⁹. Εἰς τὴν ἐκκλησίαν ταύτην θερμὴ ὑπῆρξεν ἡ ἀνταπόκρισις. Πολλὰ ἔνθαρρύνσεις ἀλλὰ καὶ χρηματικαὶ εἰσφοραὶ ἀπεστάλησαν, τὸν σχετικὸν δὲ κατάλογον τῶν συνδρομητῶν ἤνοιξεν ἡ σύζυγος τοῦ πρωτεργάτου Καλλιόπη Διαλησμᾶ διὰ τοῦ σημαντικοῦ διὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ποσοῦ τῶν πεντακοσίων δραχμῶν.

Τὸ Κυριακὸν σχολεῖον τῆς «Ἀγάπης»²⁰, ὡς ὠνομάζετο, ἤρξατο λειτουργοῦν

15. Βλ. Παρθενίου Πολάκη, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 461.

16. Χαρακτηριστικὸν τυγχάνει τὸ γεγονός, καθ' ὃ κατὰ τὸ ἔτος 1890, εἴκοσι δηλαδὴ περίπου ἔτη ἀπὸ τῆς διαλύσεως τῶν πρώτων κατηχητικῶν σχολείων, τὸ Σωματεῖον Ἐμποροῦπαλλήλων Ἀθηνῶν δι' ἀναφορᾶς του πρὸς τὸν μητροπολίτην Ἀθηνῶν Γερμανὸν Ζητεῖ, ὑπὸ τὴν ιδιότητα αὐτοῦ ὡς προέδρου τῆς «Ἀναπλάσεως» τὴν ἱδρυσιν Κυριακῶν σχολείων. Ὅρα Περιοδ. «Ἀνάπλασις» Τόμ. 1Γ' (1890) σελίς 655.

17. Βλ. «Κωνσταντῖνος Διαλησμᾶς — Εἰς μνημόσυνον» Ἀνάτυπον ἐκ τοῦ περιοδικοῦ «Σίφνος» Θέρος 1946.

18. Βλ. Περιοδικὸν «Ἀγάπη» Τόμ. 1893 ἀριθ. 216.

19. Βλ. Περιοδ. «Ἀγάπη» 23 Μαΐου 1893 ἀριθ. 21.

20. Βλ. Ἰ. Χ. Κωνσταντινίδου, «Ἡ Ἐκκλησία τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τὴν τριακονταπενταετίαν 1923-1957, σελ. 20.

ἐν τῇ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Φλέσσα ἀριθ. 5 αἰθούσῃ τοῦ Συλλόγου, ἐγκαίρως δὲ κατεβλήθη προσπάθεια συνδυασμοῦ καὶ τῶν ἐκδηλώσεων τῆς χριστιανικῆς ἀγάπης. Οὕτως, ἐν ἄρθρῳ αὐτοῦ κατ' Ὀκτώβριον 1893 ὁ συντάκτης τῆς «Ἀγάπης» Μιχαὴλ Γαλανὸς ἀπηύθυνεν ἐμπνευσμένην ἔκκλησιν πρὸς τοὺς χριστιανούς, ὅπως ἐνισχύσουν τὸ νεοσύστατον τοῦτον Σχολεῖον, ὥστε νὰ εἶναι δυνατὸν νὰ παρέχωνται ἐνδύματα εἰς πτωχοὺς μαθητὰς τοῦ Κυριακοῦ Σχολείου τῆς «Ἀγάπης», ἐνοῦντας μετὰ τῆς πνευματικῆς προκοπῆς καὶ τοῦ ἥθους τὴν σεμνότητῃ²¹. Ἡ ἐν λόγῳ ἔκκλησις περὶ τοῦ Κυριακοῦ σχολείου ἤγειρεν τὰ πικρόχολα σχόλια τοῦ ὑπὸ τὸν Ἀπόστολον Μακράκην περιοδικοῦ «Λόγος», εἰς ἃ ἀπήντησεν χριστιανοπρεπῶς ἡ «Ἀγάπη»²².

Τὸ Κυριακὸν Σχολεῖον τῆς «Ἀγάπης» δὲν ἐλειτούργησε, δυστυχῶς, ἐπὶ μακρόν, διότι μῆνᾶς τινας, καὶ δὴ καὶ μετὰ τὰ μέσα Νοεμβρίου 1893, ἔπαυσε δι' ἀγνώστους λόγους λειτουργεῖν. Παρὰ ταῦτα, ὅμως, ἡ ἀγαθὴ τοῦ Κυριακοῦ Σχολείου ἰδέα διατηρεῖται καὶ μεταφυτεύεται εἰς πολλὰς ὀρθοδόξους περιοχὰς, ὡς ἐν Κωνσταντινουπόλει²³,

21. Βλ. Ἐν περιοδ. «Ἀγάπη» φύλ. 10ης Ὀκτωβρίου 1893 ἀριθ. 41 ἀνώνυμον ἄρθρον ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἐσπερινὸν καὶ Κυριακὸν σχολεῖον τῆς «Ἀγάπης». Περὶ τοῦ ὅτι συντάκτης τοῦ ἐν λόγῳ ἄρθρου τυγχάνει ὁ Μιχαὴλ Γαλανὸς βλέπε αὐτόθι, φύλλον 24ης Ὀκτωβρίου 1893 ἀριθ. 43 καὶ ἐν ἄρθρῳ «Δεῖγμα Μακαρακικῶν αἰσθημάτων».

22. Ἐνθ' ἀνωτέρω.

23. Ἐν Κωνσταντινουπόλει οὐχὶ βεβαίως, ὡς σταθμὸν πρῶτον τοῦ Κατηχητικοῦ Σχολείου θὰ ἠδύνατό τις νὰ σημειώσῃ ἄνευ τινὸς ἐπιφυλάξεως τὰ «Κυριακὰ Μαθήματα» τῶν ὁποίων ἡ σύστασις ἀναφέρεται εἰς τὴν Πατριαρχεῖαν Ἀνθίμου τοῦ Ζ' (1895-1896).

Πράγματι, ὁ Οἰκοῦμ. Πατριάρχης Ἀνθίμος ὁ Ζ', ἅμα τῇ εἰς τὸν Οἰκουμενικὸν θρόνον ἀναρρήσει αὐτοῦ, ἐν τῶν κυρίων μελημάτων αὐτοῦ ἐθεώρησε τὴν ὅσον ἔνεστι τακτικωτέραν καὶ συστηματικωτέραν διάδοσιν τοῦ κηρύγματος τοῦ Θεοῦ λόγου (Βλ. Περιοδ. «Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια» τόμ. ΙΗ' ἔτος 1895 τεύχος 34 σελ. 271 καὶ τόμ. ΣΤ' ἔτος 1896 τεύχος 42 σελ. 342). Ἐν τῇ φροντίδι αὐτοῦ ταύτῃ προέβη εἰς τὴν σύστασιν τῶν «Κυριακῶν Μαθημάτων» τὰ ὁποῖα ἀπετέλεσαν ἐν εἰδος μικτοῦ Κατηχητικοῦ Σχολείου καὶ Θεοῦ Κηρύγματος. Τὰ Σχολεῖα ταῦτα ἐξηκολούθησαν ὀφιστάμενα καὶ ἐπὶ τῆς Πατριαρχείας Κωνσταντινουπόλεως Ε' (1897-1901) (Βλ. Περιοδ. «Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια» ἔτος 1899 τόμ. ΙΘ' τεύχος 6, σελ. 42).

Ἡ μεταγενεστέρως πως φανεῖσα περὶ τὸ Κατηχητικὸν Σχολεῖον κίνησις ἴσως ἔχει τὰς πρώτας αὐτῆς ἀρχὰς εἰς τὰ ὡς ἄνω Κυριακὰ Μαθήματα καὶ τὴν ἐξαιρετον ὄλως δρᾶσιν τοῦ γνωστοῦ πρωτοπρεσβυτέρου Κωνσταντίνου Καλλινίκου. (Βλ. Κ. Κούρκουλα «Ἀγνωστές Σελίδες Κωνσταντίνου Καλλινίκου» Ἀθήναι 1951 σελ. 9). Οὕτω, Κυριακὰ Σχολεῖα τοῦ ὡς ἄνω μικτοῦ τύπου, ἀπαντῶμεν ἐν Κοντοσκαλίῳ, Γαλατῶν καὶ Πέρων (Βλ. Περιοδ. «Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια» τόμ. ΙΖ' (1897) τεύχος 4896 τεύχ. 34 σελ. 372) ἄχρις οὗ ἔλαβεν τὴν κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους νέαν μορφήν καὶ ἔκτασιν. Κατ' ἄλλας εἰδήσεις «Κυριακὰ σχολεῖα» τοῦ ὡς ἄνω μικτοῦ τύπου ἐλειτούργησαν κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἐν τοῖς ναοῖς Κοντοσκαλίου, Γαλατῶν καὶ Πέρων ἄχρις οὗ τὸ Κατηχητικὸν Σχολεῖον ἤρχισεν κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους συστηματοποιούμενον παρὰ τὰς παντοίας ἐκεῖ ἀντιδράσεις καὶ δυσκολίας.

Σ μ ύ ρ η η²⁴, Ἰ ω α ν ν ί ν ο ι ς²⁵, Ἀ μ ε ρ ι κ ῆ²⁶ καὶ ἀλλαχοῦ.

§ 3. Τὸ Κυριακὸν Σχολεῖον Πειραιῶς.

Ἐπιτυχεστέρα ὑπῆρξεν ἑτέρα ἀπόπειρα πρὸς ἴδρυσιν κατηχητικοῦ σχολείου, ἣτις ἀνελήφθη ὑπὸ τοῦ συλλόγου «Ἀνάπλασις», κατόπιν εισηγήσεως τοῦ γραμματέως αὐτῆς καὶ μετέπειτα πρεσβυτέρου ἐν Πειραιεῖ Γεωργίου Μακρῆ (1871-1942)²⁷. Τὸ ἐγχείρημα τοῦτο τῆς ἰδρύσεως κατηχητικοῦ σχολείου ὑπὸ τοῦ Γ ε ω ρ γ ί ο υ Μ α κ ρ ῆ καθίστατο ἤδη οὐ μόνον δύσκολον, ἀλλὰ καὶ διαβλητόν, ἔνεκα τοῦ ὅτι ὁ Γεώργιος Μακρῆς, ὅτε ἦτο φοιτητὴς τῆς Φιλοσοφικῆς σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, εἶχε παρασυρθῆ εἰς τὸν Προτεσταντισμὸν, χρηματίσας μάλιστα καὶ κατηχητῆς τοῦ ἐν Πειραιεῖ κατηχητικοῦ σχολείου τῶν Εὐαγγελικῶν²⁸. Καὶ ναὶ μὲν εἶχεν ἀποκηρύξει δημοσίᾳ δι' ἄρθρου του ἐκτενοῦς, δημοσιευθέντος ἐν τῇ «Ἀναπλάσει», πάντα δεσμὸν μετὰ τῆς εὐαγγελικῆς Ἐκκλησίας²⁹, πλὴν ὅμως ὁ κίνδυνος διαβολῆς τοῦ θεσμοῦ τοῦ ὑπὸ τὴν διεύθυνσίν του κατηχητικοῦ διετηρεῖτο εἰς τὸ ἀκέραιον. Τῆς «Ἀναπλάσεως» ὅμως τὸ ὀρθόδοξον κύρος καὶ τοῦ Κατηχητοῦ ὁ ζῆλος συνετέλεσαν, ὥστε νὰ παρακαμφθοῦν τὰ ἐμπόδια καὶ νὰ ἐπιβληθῆ τὸ σχολεῖον τοῦτο, ὅπερ ἰδρύθη ἐν Πειραιεῖ πρὸς ἐξυπηρέτησιν κατ' ἀρχὰς τῶν τέκνων τῶν ἐν Πειραιεῖ μελῶν τοῦ συλλόγου «Ἀνάπλασις». Οὕτω, κατὰ τὴν σχετικὴν ἀνακοίνωσιν, ἐπρόκειτο νὰ γίνωνται (κατὰ πᾶσαν Κυριακὴν πλὴν τοῦ θέρους, μετὰ τὴν θείαν λειτουργίαν, ἐπὶ μίαν ὥραν μαθήματα θρησκευτικὰ ἀπλοποιημένα κατ' εἰδικὸν

24. Ἐκτὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως «Κυριακὰ σχολεῖα» ἀπαντῶμεν λειτουργοῦντα ἀπὸ τοῦ ἔτους 1898 ἐν Σμύρνῃ (βλ. Περιοδ. «Ἀνάπλασις» τόμ. 1898 σελ. 293-294) ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς γνωστῆς Ἀδελφότητος «Εὐσέβεια». (βλ. Κ. Κούρκουλα, ἐνθ' ἀνωτέρω σελ. 12).

25. Ἐν Ἰωαννίνοις Κυριακὸν σχολεῖον ἰδρύθη ὑπὸ τοῦ ἐν Ἑλβετία σπουδάσαντος ἐγγάμου ἱερέως Κωνσταντίνου Θωμαΐδου καθηγητοῦ τῶν θρησκευτικῶν ἐν τῇ Ζωσιμαίᾳ Σχολῇ τῶν Ἰωαννίνων. Οὗτος ἐκήρυττεν εἰς ἀθουσαν τὴν ὑπότιαν ἀπεκάλει «Κυριακὸν Σχολεῖον» ἐδίδασκε δὲ ἐν αὐτῇ καὶ εἰς ομάδα παιδῶν τὴν χριστιανικὴν κατῆχσιν. Τὸ ἔργον τοῦτο τοῦ ἱερέως Θωμαΐδου ἐτέθη ὑπὸ τὴν εὐλογίαν τοῦ μητροπολίτου Ἰωαννίνων Γρηγορίου συνεχίσθη δὲ ἐπ' ἀρκετὸν καὶ λίαν καρποφόρως.

26. βλ. Περιοδ. «Ἀγάπη» τόμ. 1894 τεύχος 77 σελ. 5. Περὶ τῆς ἐν Ἀμερικῇ ἐξελιξέως τοῦ ὀρθοδόξου Κατηχητικοῦ Σχολείου βλέπε τὴν ἐναῖσιμον διατριβὴν τοῦ Χ. Χριστοδούλου «Improving Christian Education in the Greek Orthodox Church of America» New York 1953.

27. βλ. «Γεώργιος Σπ. Μακρῆς (1871-1942)» Τεύχος ἀναμνηστικόν. Ἐκδόσεις «Ἐνορίας». Ἀθῆναι 1948. Σπ. Γ. Μακρῆ. Τὸ πρῶτον Κατηχητικὸν Σχολεῖον ἐν Πειραιεῖ. Περιοδ. «Ἐνορία» Τόμ. Θ' (1954) σελ. 278-279, καὶ 294-295. Ν. Θ. Μπουγάτσου. «Στοιχεῖα Ἐσωτερικῆς Ἱεραποστολῆς» Ἀθῆναι 1953 σελ. 21-22.

28. βλ. Ν. Θ. Μ π ο υ γ ά τ σ ο υ, «Ὁ πατὴρ Γεώργιος Μακρῆς». «Ἀνάπλασις» Τόμ. 1942, τεύχος 3 καὶ 4.

29. βλ. Γ ε ω ρ γ ί ο υ Μ α κ ρ ῆ, «Ἀρνίον ἀποπλανηθὲν καὶ ἐπιστρέφον εἰς τὴν ποίμνην του» Περιοδ. «Ἀνάπλασις» Τόμ. 1890 (Γ') σελ. 636-647. 652-653. 671-672.

τρόπον διὰ τὰ παιδιά τῶν γονέων ἐκείνων, οἵτινες εἶναι μέλη τοῦ συλλόγου.

»Αἱ ἐξετάσεις γενήσονται δημοσίᾳ κατ' ἔτος καθ' ἡμέραν ὀρισθησομένην. Κυριακὸν σχολεῖον διὰ τὰ παιδιά τοῦ δρόμου ἰδρυθήσεται βραδύτερον³⁰.

»Τοῦ Κυριακοῦ τούτου σχολείου ἡ ὑποδοχὴ ὑπῆρξεν θερμῆ. Ἐγγράφονται περὶ τὰ ἑκατὸν κατ' ἀρχὰς ἀγόρια καὶ κορίτσια ἡλικίας 6 μέχρι 14 ἐτῶν, ὁ ἀριθμὸς τῶν δὲ ἀνέρχεται συντόμως εἰς 400 μαθητάς³¹. Τὰ μαθήματα ἐγένοντο καθ' ἐκάστην Κυριακὴν ἀπὸ τῆς 10ης μέχρι τῆς 11.30' π.μ., ἔνθα «καὶ ὄλως εἰδικὸν τρόπον, τὰ παιδιά διδάσκονται τὰς πρώτας θρησκευτικὰς ιδέας καὶ τὰ στοιχειώδη καθήκοντα καὶ μανθάνουσι προσευχὰς καὶ θρησκευτικὰ καὶ παιδαγωγικὰ ποιήματα συνδεδεμένα μετὰ τῶν γνώσεων τὰς ὁποίας διδάσκονται Ἡ διδασκαλία διεξάγεται δι' ἐρωταποκρίσεων πρὸς ἕκαστον παιδίον καὶ πρὸς ὅλα ὁμοῦ, χωρὶς νὰ γίνεται χρῆσις βιβλίων καὶ ἀποστηθίσεως. Ἐν ταύτῳ δὲ μανθάνουσι νὰ ψάλλωσι καὶ ὠραῖα ἠθικοθρησκευτικὰ ἀσμάτια διδασκόμενα ὑπὸ εἰδικοῦ διδασκάλου τῆς μουσικῆς, ὅστις λίαν εὐγενῶς προσεφέρθη νὰ διδάσκη δωρεάν»³².

Ἄτυχῶς, ὅμως, καὶ τοῦ σχολείου τούτου ὁ βίος δὲν ὑπῆρξε μακρὸς, διότι μετὰ ἓν ἔτος, ἤτοι τῷ 1897, διελύθη ἔνεκα τοῦ ἐπισυμβάντος ἀτυχοῦς Ἑλληνο-Τουρκικοῦ πολέμου. Παρὰ τὸ βραχύβιον ὅμως αὐτοῦ, τὸ Κυριακὸν σχολεῖον τοῦ Πειραιῶς ἀφῆκε τὰς ὠραιότερας τῶν ἐντυπώσεων καὶ τὰς ἀγαθοτέρας τῶν ἀναμνήσεων. Μετὰ πολλῆς νοσταλγίας ὁ κατηχητὴς αὐτοῦ, μετέπειτα πατὴρ Γεώργιος Μακρῆς, ἀναμνησθεῖται «τὰς ὠραίας ἐκείνας ὥρας—ὡς ἔγραφεν εἰς τὸ περιοδικὸν του «Χριστιανικὴ Ἀλήθεια»—τὰς εὐχαρίστους αὐτὰς Κυριακὰς πρωίας τὰς ὁποίας διῆλθον ἐπ' ἀρκετὸν καιρὸν μετὸν φαιδρὸν καὶ εὐχάριστον ἐκεῖνον ὄμιλον τῶν ἀθώων παιδίων»³³. Ὁ ἴδιος δὲ ὑπῆρξεν μετὰ ταῦτα θερμὸς ἀπόστολος τῆς ιδέας τοῦ Κατηχητικοῦ Σχολείου. «Εἶναι καιρὸς-ἔγραφε-νὰ ἐξυπνήσωμεν. Ἀρκετὰ ἀφήσαμεν τὰ τέκνα μας ἀμόρφωτα χριστιανικῶς μετὰ μόνην τὴν ξηρὰν σχολικὴν θρησκευτικὴν διδασκαλίαν, ἥτις καὶ ἀτελῶς γίνεται καὶ ἀκαρποφόρητος εἶναι. Ἄς ἐννοήσωμεν ὅτι τὸ πρώτιστον βῆμα θρησκευτικῆς ἀναγεννήσεως εἶναι ἡ θρησκευτικὴ διαπαιδαγώγησις καὶ κατήχησις τῶν ἀκατηχήτων τέκνων μας. Ταῦτα δὲν δύναται νὰ ἐπιτευχθῇ καταλλήλως καὶ πλήρως, εἰμὴ μόνον διὰ τῶν τοιούτων Κυριακῶν σχολείων, ἀτινα κάμνουσιν ἀλλαχοῦ ἀληθῶς θαύματα..... Ἡ ἡμέρα καθ' ἣν τὰ

30. Βλ. Περιοδ. «Ἀνάπλασις» Τόμ. 1897, σελ. 35.

31. Βλ. «Ἐβδομηκονταετηρὴς ποιμαντικῆς διακονίας» ἀναμνηστικὸν τεύχος εἰς τιμὴν Γεωργίου Σ. Μακρῆ. Πρωτοπρεσβυτέρου. Ἐν Ἀθήναις 1932 σελ. 13. Βλ. Περιοδ. «Χριστιανικὴ Ἀλήθεια» Τόμ. 1897 Φεβρουάριος ἀριθμ. Ε. 2.

32. Βλ. Γ. Μακρῆ «Τὰ Κατηχητικὰ Σχολεῖα — Μικρὰ ἱστορικὴ ἀνασκόπησις». Περιοδ. «Ἐπεὶ Σύνδεσμος» Τόμ. 1934 σελ. 258.

33. Τοῦ αὐτοῦ «Τὸ μικρόν μου Κυριακὸν Σχολεῖον» Περιοδ. «Χριστιανικὴ Ἀλήθεια» Τόμ. 1901, σελ. 20.

Κυριακὰ σχολεῖα θὰ καθιδρύνοντο ὀριστικῶς καὶ παρ' ἡμῖν θὰ ἦτο ἡμέρα πνευματικῆς καὶ ἡθικῆς ἀναγεννήσεως. Εἶθε νὰ ἴδωμεν ταύτην ταχεῖαν! Θὰ ηὐχόμεν δὲ νὰ συνετέλουν καὶ ἐγὼ ὅση μοι δύναμις»³⁴.

Μετὰ τὴν διακοπὴν τῶν μαθημάτων τοῦ ἐν Πειραιεῖ Κυριακοῦ σχολείου (1897) νέαι ἀπόπειραι πρὸς ἴδρυσιν τοιούτων σχολείων ἀναλαμβάνονται ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τῆς δευτέρας δεκαετηρίδος τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνος μὲ ἀποτελέσματα τὴν τελικὴν τοῦ θεσμοῦ παγίωσιν.

§ 4. Ἐτεραι ἀπόπειραι πρὸς ἴδρυσιν Κατηχητικῶν Σχολείων.

Μεταξὺ τῶν ἀποπειρῶν, αἵτινες προπαρεσκευάσαν τὸ ἔδαφος διὰ τὴν ὀριστικὴν τοῦ Κατηχητικοῦ Σχολείου ἐδραίωσιν καὶ ἀναγνώρισιν, δύνανται ν' ἀναφερθῶσι τὰ ὑπὸ τοῦ Συλλόγου τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν ἰδρυθέντα ἐν ἔτει 1910 Κυριακὰ Σχολεῖα³⁵, τὰ ὑπὸ τοῦ λογιῶ ἀρχιμανδρίτου Νεοφύτου Παπαναστασίου, ἐξαιρέτως δὲ τὰ ὑπὸ τοῦ ζηλωτοῦ ἱερέως Μάρκου Τσακτάνη³⁶ (1884-1924) κατ' Ἰούλιον τοῦ 1913 ἰδρυθέντα Κυριακὰ Σχολεῖα, κατ' ἀρχὰς μὲν θηλέων ἀργότερον δὲ καὶ ἀρρένων, ἐν τῷ ἐν ᾧ ἐφημέρευε ναῶ τῆς ἀγίας Αἱκατερίνης Πλάκας³⁷.

Ἡ ὑποδοχὴ τῶν σχολείων τούτων ἐκ μέρους τῆς ἀθηναϊκῆς κοινωνίας ὑπῆρξε θερμοτάτη³⁸, προσήρχοντο δὲ ἐν αὐτοῖς μαθηταὶ καὶ ἐξ ἄλλων ἐνοριῶν αἵτινες ἐδημιούργησαν καὶ ἴδια τμήματα ὡς τὸ «Τμήμα Θησείου» κ.λ.π. Τὰ Σχολεῖα ταῦτα περιέβαλεν μὲ στοργὴν ὁ Μητροπολίτης Ἀθηνῶν Μελέτιος Μεταξάκης, ὅστις, προτάσει εἰδικῆς πρὸς τοῦτο ἐπιτροπῆς, μετωνόμασε ταῦτα ἀπὸ «Κυριακὰ» εἰς «Κατηχητικὰ» Σχολεῖα³⁹ καὶ ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Χρυσόστομος Παπαδόπουλος, ὅστις, ἀφ' ἧς ἀκόμη ἐποχῆς ἦτο ἀρχιμανδρίτης καὶ διευθυντῆς τῆς Ριζαρείου Σχολῆς, ἐπεσκέπτετο συχνάκις ταῦτα καὶ ἐδίδασκεν ἐν αὐτοῖς⁴⁰.

34. Ἐνθ' ἀνωτέρω.

35. Βλ. Παν. Μπρατσιώτου μνημ. ἄρθρον σελ. 107.

36. Βλ. «Ὁ ἱερεὺς Μᾶρκος Τσακτάνης». Ἐκδοσις Ὁρθοδ. Χριστ. Ἐνώσεων. Ἀθῆναι 1949 (Ἄρθρα κ.λ.π. τῶν: Ἀθηνῶν Χρυσόστομου, (Ἀθηνῶν) Δαμασκηνοῦ, Χαλκίδος Γρηγορίου, Λαρίσης Δωροθέου, Φωκίδος Ἀθανασίου, Θήρας Σπυρίδωνος, Πρεβέζης Ἀνδρέου, Γυθείου Προκοπίου, Ἀ. Ἀλιβιζάτου, Π. Μπρατσιώτου, Δ. Μωραΐτου, Γερβασίου Παρασκευοπούλου, Τίτου Ματθαϊάκη, Τιμοθέου Ματθαϊάκη, Ἀγγέλου Νησιώτου, Νικ Παπαδοπούλου, Β. Σακελλαρίου, Φ. Δεκαβάλλα, καὶ Ἀνδρ. Κεραμιδα). «Μᾶρκος Τσακτάνης», Περιοδ. «Ἐνορία» Τόμ. 1949, σελ. 60.

37. Βλ. Περιοδ. «Ἀνάπλασις» Τόμος 1922 (ΑΕ') Ἀριθ. φύλλου 8 σελὲς 14.

38. Βλ. Μάρκου Τσακτάνη. Ἡ Ἐκκλησία καὶ τὰ Κυριακὰ Σχολεῖα, εἰς 75ετηρίδα τῆς Ριζαρείου Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς (1844-1919) Ἀθῆναι 1920, σελ. 464-9.

39. Βλ. Παν. Μπρατσιώτου, «Τὸ Κυριακὸν Σχολεῖον ἐν Ἑλλάδι». Περιοδ. «Ἐκκλ. Κήρυξ», Τόμ. 1920 (ΙΑ') σελ. 123, καὶ Γ. Μακρῆ, «Τὰ Κατηχητικὰ Σχολεῖα, Μικρὰ ἱστορικὴ ἀνασκόπησις». Ἱερὸς Σύνδεσμος. Τόμ. 1934, σελ. 259.

40. Βλ. Ε. Γ. Μ. «Τὰ Κατηχητικὰ Σχολεῖα». Περιοδ. «Ἐκκλησία», Τόμ. 1954.

‘Ολόψυχος ὑπῆρξεν ἐπίσης ἡ συμπαράστασις τοῦ Κωνσταντίνου Διαλησιμᾶ (†1921), ὅστις ὑπῆρξεν ὁ ἐμπνευστὴς καὶ ἀφανὴς στυλοβάτης τῆς προσπάθειας ταύτης⁴¹.

Σύστημα διδασκαλίας ἐν τοῖς σχολείοις τούτοις ἠκολουθεῖτο τὸ μικτὸν ἤτοι ἡ ἀκροαματικὴ μετὰ τῆς δι’ ἐρωταποκρίσεων μέθοδος⁴², τὴν ἱερὰν δὲ ὕμνωδιαν ἐδίδασκεν ὁ διάσημος μελωδὸς Ἰωάννης Σακελλαρίδης⁴³.

Τὰ σχολεῖα ταῦτα, ἔχοντα ἐξ ἐπόψεως ὀργανωτικῆς τὸ πρότυπον αὐτῶν εἰς τὰ ἐν τῇ Δύσει κατηχητικὰ σχολεῖα⁴⁴, συνδέσαντα ὅμως τὴν ὑπόστασιν καὶ τὸ ἔργον αὐτῶν μετὰ τὴν ὀρθόδοξον παράδοσιν καὶ τὴν ὀρθόδοξον σύγχρονον ζώην, κατάρθωσαν νὰ ἐπικρατήσουν παρὰ τοὺς ἀκόπους, καὶ μόχθους, τὰς παρεξηγήσεις καὶ τὰς διαβολὰς, τὰς συναδελφικὰς ἀντιζηλίας καὶ τὰ πλεῖστα ἄλλα ἐμπόδια πρὸς τὰ ὁποῖα ἐχρειάσθη νὰ ἀντιπαρατασσούν⁴⁵.

Σικληρόν, ὅμως, καὶ ἀδόκητον ὑπῆρξε τὸ πλήγμα, τὸ ὁποῖον ἡ προσπάθεια αὕτη ἐδέχθη ἐκ τοῦ προώρου θανάτου τοῦ ἰδρυτοῦ καὶ διευθυντοῦ αὐτῶν Μάρκου Τσακτάνη, ἐπισυμβάντος τὸ ἔτος 1924, καὶ ἀπορφανίσαντος τὰ Κατηχητικὰ σχολεῖα ἐμπνευσμένου καὶ δημιουργικοῦ πνευματικοῦ πατρὸς καὶ ποδηγέτου. Εὐτυχῶς ὅμως τὸ πλήγμα δὲν ὑπῆρξε θανάσιμον, διότι ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ αἰδεσιμωτάτου Ἀγγέλου Νησιώτου, ἀδελφικοῦ φίλου καὶ συγγενοῦς τοῦ θανόντος Κατηχητοῦ, εὐρέθη ὁ ἀντάξιος συνεχιστὴς τῆς προσπάθειας.

Τὸ Κατηχητικὸν ἔργον τῆς ἀγίας Αἰκατερίνης Πλάκας, εἰς ὃ ἐνεσωματώθη καὶ τὸ ἀπὸ τοῦ Μαρτίου 1917 λειτουργοῦν Κατηχητικὸν Σχολεῖον Θηλέων τοῦ ἱεροῦ ναοῦ τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς Ἀθηνῶν, ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ ἐφημερίου καὶ Κατηχητοῦ Ἀγγέλου Νησιώτου⁴⁶, συνεχίζεται μέχρι σήμερον ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῶν ὑπὸ τοῦ Μάρκου Τσακτάνη συσταθειῶν Ὀρθοδόξων Χριστιανικῶν Ἐνώσεων⁴⁷. Ἡ κατη-

41. Βλ. Νικ. Παπαδοπούλου «Ὁ Κατηχητὴς τοῦ πρώτου Κατηχητοῦ» Περιοδ. «Σίφων». Ἐνθ’ ἀνωτέρω σελὶς 52 καὶ Ἀγγέλου Νησιώτου «Ὁ παπα-Μᾶρκος—Τσακτάνης, πνευματικὸν ἀνάστητα τοῦ Κων. Διαλησιμᾶ» Ἐνθ’ ἀνωτέρω σελ. 42.

42. Μεταξὺ τῶν μέσων πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ τῶν τὰ Κατηχητικὰ ταῦτα Σχολεῖα ἐχρησιμοποίησαν εὐρύτατα καὶ τὴν ἐκδρομὴν, περὶ τοῦ παιδαγωγικοῦ χαρακτήρος τῆς ὁποίας καὶ τῆς καταλλήλου ὀργανώσεως αὐτῆς ἐγράφησαν καὶ εἰδικὰ ἀρθρα. Ὅρα Μ Ν. Π. «Κατηχητικαὶ Ἐκδρομαὶ» Ἀνάπλασις. Τόμ. 1923 φύλλον 12-13 σελ. 189-294 φύλ. 18 σελ. 275- φύλ. 14-15.

43. Βλ. Περιοδ. «Ἀνάπλασις» Τόμος 1922 (ΔΕ’) ἀριθ. φύλλον 8 σελ. 14.

44. Βλ. Μάρκου Τσακτάνη. Τὸ ἔργον τοῦ ἐφημερίου. Ἡ Ἐκκλησία καὶ τὰ Κατηχητικὰ Σχολεῖα. Περιοδ. «Καὶνὴ Κτίσις» φύλλον 1 σελ. 6 1. Σεπτεμβρίου 1923.

45. Βλ. Ἐνθ’ ἀνωτέρω ἀριθ. φύλλον 3 σελὶς 5.

46. Βλ. Περιοδ. «Ἀνάπλασις». Ἐνθ’ ἀνωτέρω ἀριθ. φύλλον 11 σελὶς 12.

47. Βλ. «Ὁ Ἱερεὺς Μᾶρκος Τσακτάνης» Ἐκδ. Ὀρθοδ. Χριστιανικῆς Ἐνώσεων, Ἀθῆναι 1949 σελ. 5.

χητικὴ αὐτῆ προσπάθεια, παγιωθεῖσα καὶ ἐπεκταθεῖσα, ἀποτελεῖ τὴν ἀρχαιοτέραν, ὡς θέλομεν ἶδει, ἐκ τῶν συγχρόνων παρ' ἡμῖν περὶ τὸ κατηχητικὸν σχολεῖον κινήσεων.

Ἐτέρα ἀξιοσημείωτος κατὰ τὴν περίοδον ταύτην προσπάθεια πρὸς ἵδρυσιν Κατηχητικῶν Σχολείων ὑπῆρξεν καὶ ἡ ἐν τῷ ναῷ ἀγίου Κωνσταντίνου Παλαιοῦ ἀναληφθεῖσα ὑπὸ τοῦ ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ ἐπανελθόντος ἱεροδιακόνου τοῦ ναοῦ Γ. Φώτα⁴⁸, ὅστις «ἀπλοῦς τοὺς τρόπους, ἀφελῆς τὴν καρδίαν, ἔχων μᾶλλον καρδίαν παιδίου, ἀπὸ τῆς πρώτης ἡμέρας ἐγένετο ὁ πειδὸ ἀγαπητὸς τῆς ἐνορίας. Οἱ ἐνοριῖται ἀσυνήθεις ὄντες πρὸς τοιαύτην κίνησιν καὶ μακρὰν εὐρίσκόμενοι τῶν ἄλλων κατηχητικῶν σχολείων ἔσπευσαν νὰ ἐγγράψωσι πάντες τὰ τέκνα των εἰς τὸ ὑπ' αὐτοῦ ἰδρυθὲν Κατηχητικὸν Σχολεῖον»⁴⁹. Ὑπὸ τοῦ Κατηχητικοῦ τούτου σχολείου ἐξεδόθη ἐν ἔτει 1918 «Κατηχητικὸν ἡμερολόγιον τοῦ Κατηχητικοῦ Σχολείου Ἀγίου Κωνσταντίνου Παλαιοῦ ἢ Κολοκυνθοῦς»⁵⁰, συνεδέθη δὲ ἐν αὐτῷ μετὰ τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας καὶ ἡ ἐξάσκησις τῆς φιλανθρωπίας χάριν τῶν ἀπόρων παιδίων τοῦ Κατηχητικοῦ Σχολείου. Ἀνεπτύχθη ἐπίσης παρ' αὐτοῦ καὶ ἡ ἀγαθὴ συνήθεια τῆς ἐπικοινωνίας μετὰ τῶν ἄλλων κατηχητικῶν σχολείων. Ἐπαφὴ δὲ τοιαύτη ἐδημιουργήθη ἰδίᾳ μετὰ τοῦ ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἀγίου Παύλου Ἀθηνῶν ὁμόρου Κατηχητικοῦ Σχολείου ἰδρυθέντος ἐν ἔτει 1920 ὑπὸ τοῦ αἰδεσιμωτάτου Νικολάου Παπαδοπούλου⁵¹.

Κατὰ τὸ ἔτος 1921 ἐτέρα προσπάθεια ἰδρύσεως Κατηχητικῶν σχολείων σημειοῦται ἐν Πειραιεῖ, ὑπὸ τοῦ συλλόγου «Ἀγάπη», ἐν τῇ αἰθούσῃ τῆς ὁποίας, παρὰ τῇ λοιπῇ ἱεραποστολικῇ αὐτῆς δράσει, ἐλειτούργησε καὶ κατηχητικὸν σχολεῖον, χάριν τοῦ ὁποίου καὶ βιβλιάριον περιέχον ὕμνους καὶ προσευχὰς ἐξετύπωσεν τῷ 1922 ὁ ἀγαθοεργὸς σύνδεσμος «Ἀγάπη», «πεποιθῶς, ὡς ἀναφέρεται ἐν προλόγῳ, ὅτι ἐπιτελεῖ ὑψίστην λειτουργίαν διότι οὕτω μόνον θερμοουργουμένη ἡ παιδικὴ ψυχὴ θὰ δυνηθῇ βραδύτερον ἀνταποκρινομένη πρὸς τὴν καταβαλλομένην εὐγενῆ προσπάθειαν καὶ ἐνασμενιζομένη ὑπερψάνως νὰ εὐαγγελισθῇ μέλλον εὐοίωνα μὲν διὰ τὴν Ἑλληνικὴν πατρίδα, ὑπέρλαμπρον δὲ διὰ τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν»⁵².

Ἐν τῷ Κατηχητικῷ Σχολείῳ τῆς «Ἀγάπης» Πειραιῶς ἐδίδαξε κατ' ἀρχὰς ἐπὶ τριετίαν ὁ ζηλωτὴς χριστιανὸς Στ. Δ. Τσάμης, ὅστις μὴ ἔχων κα-

48. Ὁ ἱεροδιάκονος οὗτος ἀδελφὸς τῆς Μονῆς Ἀσωμάτων Πετραχὴ μετέβη εἰς Ἀγγλίαν πρὸς καλλιέργειαν τοῦ καλλιτεχνικοῦ περὶ τὴν ζωγραφικὴν ταλάντου του ἔνθα παρηκολούθησεν καὶ τὴν κατηχητικὴν τῆς Ἀγγλικανικῆς Ἑκκλησίας κίνησιν.

48. «Ἀνάπλασις». Ἐνθ' ἀνωτέρω φύλ. 3 σελὶς 6.

50. Βλ. Γερβασίου Παρασκευοπούλου: «Συμβολὴ εἰς τὴν Ἱστορίαν τοῦ ἐν Ἑλλάδι Κατηχητικοῦ Σχολείου». Περ. «Ἀνάπλασις» Τόμ. 1954 σ. 347-349.

51. Βλ. περιόδ. «Σίφνος» ἔνθ' ἀνωτέρω σελ. 46.

52. Βλ. Φυλλάδιον «Ἑκκλησιαστικὰ Ὑμνοι, Ἐρησκευτικὰ ἄσματα καὶ χρυσοῦ ἔπη». Τυπογραφεῖον Π. Ι. Σμυρλῆ. Πειραιεὺς 1922.

τάλληλα εἰς τοῦτο βοηθήματα ἤντλει τὰ θέματά του ἐκ τῶν βιβλίων τῆς βιβλιοθήκης Ὁφελίμων βιβλίων. Εἰς τὸ ἔργον τοῦτο σπουδαίως συμπαραστάθησαν πολλοὶ εὐσεβεῖς Πειραιεῖς, ἐν οἷς ὁ Ἐμμανουὴλ Καραγιάννης ἔμπορος ἐν Πειραιεῖ καὶ ἡ Λυκειάρχης Κατρανίδου. Τὸ Κατηχητικὸν Σχολεῖον τῆς «Ἀγάπης» ἐλειτούργησε μέχρι τῶν παραμονῶν τοῦ δευτέρου παγκοσμίου πολέμου ὑπὸ τὴν φροντίδα, τοῦ καὶ ἄλλα Κατηχητικά Σχολεῖα, ἰδίᾳ ἐν τῇ ἀνατολικῇ περιοχῇ τῶν Ἀθηνῶν, συντηρήσαντος, ἀρχιμανδρίτου Ἀθανασίου Λυμπεροπούλου⁵³.

Κατὰ τὸ ἔτος 1922 ἐτέρα ἀπόπειρα πρὸς ἴδρυσιν Κατηχητικῶν σχολείων σημειοῦται ἐν Ἄρτῃ ὑπὸ τοῦ διευθυντοῦ τῆς ἐκεῖ Ἱερατικῆς Σχολῆς ἀρχιμανδρίτου Σωκράτους Ἀναζηλῆ. Τὸ σχολεῖον τοῦτο ἰδρύθη πρὸς ἐξυπηρέτησιν τῶν φροντιστηριακῶν τῶν ἱεροσπουδαστῶν τῆς Ἱερατικῆς Σχολῆς τῆς Ἄρτης ἀναγκῶν πρὸς ὠφέλειαν τῶν παιδῶν, ἀλλὰ καὶ ἵνα οἱ ἱεροσπουδασταὶ τῆς Ἱερατικῆς Σχολῆς καὶ οἱ φοιτῶντες εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν πρᾶπαρρασκευαστικὴν Σχολὴν μάθωσι τὸν τρόπον, καθ' ὃν ὀφείλουσι νὰ ἐργασθῶσιν εἰς τὰς κοινότητας αὐτῶν πρὸς ἀναζωπύρωσιν τοῦ θρησκευτικοῦ αἰσθήματος⁵⁴. Τὸ Κατηχητικὸν Σχολεῖον Ἄρτης ἐλειτούργησεν ἐπὶ δύο ἔτη, ἐκάστην Τετάρτην 6 μ.μ., ἐπὶ τῇ βάσει προγράμματος συντεθέντος ὑπὸ τοῦ διευθυντοῦ αὐτοῦ ἀρχιμανδρίτου Σωκράτους Ἀναζηλῆ καὶ διὰ τοῦ συστήματος τῆς μικτῆς μεθόδου, τῆς ἀκροαματικῆς καὶ τῆς δι' ἐρωταποκρίσεων. Ὁ κύκλος τῶν μαθημάτων τοῦ ἐν λόγῳ κατηχητικοῦ σχολείου, ἠθικολογικοῦ χαρακτῆρος, δημοσιευθεὶς ἐν τῇ «Ἀναπλάσει»⁵⁵ ἐπεκροτήθη, τὸ δὲ παράδειγμα τούτου εὔρε μιμητάς⁵⁶. Τὸ Κατηχητικὸν Σχολεῖον τῆς Ἄρτης ἀποτελεῖ τὴν τελευταίαν τῶν «ἀποπειρῶν» πρὸς ἴδρυσιν κατηχητικῶν σχολείων.

(Συνεχίζεται)

53. Βλ. Α. Α. «Ἡ ἴδρυσις τῶν Κατηχητικῶν Σχολείων ἐν Ἑλλάδι». Περιοδ. «Ἄρτος Ζωῆς» Ἔτος 21ον Νοέμβριος 1954 σελ. 502.

54. Βλ. Περιοδ. «Ἀνάπλασις» Τόμ. 1922 φ. 15-1923 φ. 4. Ὑπὸ τὸν ἐπίτιλον «Χριστιανικὴ μόρφωσις τῶν παιδῶν» καὶ ὑπὸ τὰ στοιχεῖα Σ.Γ.Α. ἐδημοσιεύθησαν τὰ κάτωθι ἄρθρα.

α) Ἐπιδεκτικότης ψυχῆς παιδῶν (φύλ. 15-16).

β) Κατηχητικά Σχολεῖα (φ. 17-18).

γ) Μέθοδος Κατηχητοῦ (φ. 19).

δ) Προδιάθεσις Ψυχῆς (φ. 20).

ε) Ἀποκοπὴ Ψεύδους (φ. 21).

στ) Ἀπόδοσις εὐρισκομένων χρημάτων (φ. 22).

ζ) Ἡ δύναμις τῆς διδασκαλίας (1923 φ. 1).

η) Ἀποκοπὴ αἰσχρολογίας (φ. 3).

θ) Ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τῆς βλασφημίας (φ. 4).

55. Βλ. Ἀρχιμ. Γεργασίου Παρᾶσκειοπούλου. «Συμβολὴ εἰς τὴν Ἱστορίαν τοῦ νεωτέρου ἐν Ἑλλάδι Κατηχητικοῦ Σχολείου» Περιοδ. «Ἀνάπλασις» Τόμ. 1954 σελ. 347-348.